

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARIH ANABİLİM DALI

**CİNCİ HOCA(HÜSEYİN EFENDİ)'NIN SAFRANBOLU'DAKİ
HAYRATI: HAMİDE HATUN VAKFI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

FATMA NUR GÜNGÖR

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU

Karabük

Haziran – 2014

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

FATMA NUR GÜNGÖR'e ait "Cinci Hoca Hüseyin Efendi'nin Safranbolu'daki Hayrati: Hamide Hatun Vakfi" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından YÜKSEK LİSANS programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası

**Tez Kurulu
Başkanı**

: Prof.Dr.Zeki TEKİN

Danışman Üye

: Yrd.Doç.Dr. Sami AĞAOĞLU

Üye

: Yrd.Doç.Dr.İsmail ŞAHİN

Üye

:

Üye

:

Tez Sınavı Tarihi : 20.06.2014

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

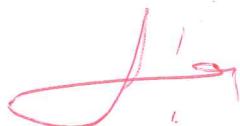
DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışımda alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

20 / 06 / 2014

Fatma Nur GÜNGÖR

ÖNSÖZ

Başlangıcından günümüze kadar sosyal ve kültürel hayatı önemli bir rol oynayan vakıflar, özellikle Osmanlı devletinde şehirlerin ve mahallelerin imarı, ulaşım ve ticaretin sağlanması, donanmaya yardım, yoksul ve kimsesiz çocukların eğitim masraflarının karşılanması, cenazelerin kaldırılması, hayvanlara gıda ve su temini gibi eğitim, sağlık ve din hizmetleri başta olmak üzere toplumun ihtiyacı olan her alanda faaliyet göstermişlerdir.

Safranbolu tarihte pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış tarihi ve kültürel zenginliğe sahip önemli Osmanlı şehirlerinden biridir. Safranbolu, devlet adamlarının yaptırmış olduğu vakıf eserlerle neşv-ü nemâ bulmuş, 1994 yılında UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesine alınmıştır. Çalışmamızı Sultan İbrahim'in (1640-1648) hocası olan Cinci Hoca (Hüseyin Efendi)'nın annesi Hamide Hatun adına kurmuş olduğu vakıf ihtiyaç etmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapmış olduğumuz arşiv çalışmasında H. 1055/M. 1645 tarihli vakfiye ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, şahsiyet kayıtları ve şer'iye sicilleri tetkik edilerek vakıf mütevellileri son döneme kadar (1917) tespit edilmiştir. Farklı tarihlerde tutulan vakıf muhasebe defterleri analiz edilip elde edilen veriler tablolaştırılmıştır. Bu sayede vakıfin arşiv belgelerinde işleyışı, görevlileri, gelir-gider bilançoları ve zaman içindeki değişimi ortaya konulmuştur.

Araştırma sürecinde, Safranbolu ile ilgili arşive dayalı araştırmmanın az oluşu ve bölgenin tarihte pek çok kez isminin değişmesi bazı belge türlerine ulaşmamızı güçleştirmiştir. Bu yüzden katalog taraması Zağferanborlu, Taraklıborlu, Kastamonu ve Borlu olarak ayrı kategorilerde yapılmak zorunda kalınmıştır. Her ne kadar vakıfin uzun bir süreyi kapsaması dolayısıyla arşiv belgelerinin fazla olması belgelerin tasnifini zorlaştırsa da kendisinden sonra kurulan vakıflara örnek teşkil etmesi bakımından çalışmanın Safranbolu tarihine katkı sağlamasını ümit etmekteyiz.

Son olarak ders dönemimde ve araştırma konusunun belirlenmesinde bilgi ve tecrübesiyle ufkumu açan ve hiçbir desteği esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Sami Ağaoğlu'na şükranlarımı arz ederim.

Karabük-2014
Fatma Nur GÜNGÖR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	v
TABLOLAR LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1
1. VAKIF	1
1.1 VAKFIN MENŞE'İ	1
1.2. HZ. MUHAMMED VE İLK İSLAM DEVLETLERİ DÖNEMİ	2
1.3. SELÇUKLULAR DÖNEMİ	4
1.4. OSMANLI DÖNEMİ VE VAKIFLARIN İDARESİ	5
1.5. OSMANLI DÖNEMİNDE VAKIF ÇEŞİTLERİ	7
1.5.1. Menkul ve Gayrimenkul Oluşu Bakımından	7
1.5.1.1. Menkul (Taşınır) Oluşu Bakımından Vakıflar	7
1.5.1.2. Gayrimenkul (Taşınmaz) Oluşu Bakımından Vakıflar	7
1.5.2. Mahiyeti Bakımından	8
1.5.2.1. Ayniyle İntifa Olunan (Hayri) Vakıflar	8
1.5.2.2. Geliriyle İntifa Olunan (Kazanç sağlayan, Akar) Vakıflar	8
1.5.2.3. Zürrî (Evlatlık) Vakıflar	8
1.5.2.4. Avarız Vakıfları	9
1.5.3. Mülkiyeti Bakımından	9
1.5.3.1. Sahih Vakıflar	9
1.5.3.2. İrsadi Vakıflar	10
1.5.4. İdaresi Bakımından	10
1.5.4.1. Mazbut Vakıflar	10
1.5.4.2. Mülhak Vakıflar	10
1.5.4.3. Müstesna Vakıflar	10
1.5.5. Kiraya Verilmesi Bakımından	11
1.5.5.1. İcâre-i Vâhideli Vakıflar	11
1.5.5.2. İcâre-i Vâhîde-i Kadimeli Vakıflar	11
1.5.5.3. Mukata'alı Vakıflar	11
1.5.5.4. İcareteynli Vakıflar	11
2. SAFRANBOLU'NUN TARİHÇESİ	12

I. BÖLÜM

HAMİDE HATUN VAKFI'NIN KURULMASI

1.1. HÜSEYİN EFENDİ (CİNCİ HOCA)	18
1.1.1. Hayatı	18
1.1.2. Siyasi Faaliyetleri	20
1.1.3. İlmi Kişiliği	21
1.2. VAKFIYESİ İŞİĞINDA HAMİDE HATUN'UN HAYATI VE VAKFI	22
1.2.1. Hamide Hatun Vakfi'nın Mütevelliileri.....	23

II. BÖLÜM

HAMİDE HATUN VAKFI'NIN HAYRATINDAN OLAN VAKIFLAR (CAMİİ,MESCİD)

2.1. BEDİL CAMİİ.....	27
2.1.1.Camii'nin Yeri ve Yapımı.....	27
2.1.2. Camii'nin Gelir Kaynakları ve Giderleri	27
2.1.3. Camii'de Görev Yapan İmam ve Hatipler	28
2.2. MURAD PAŞA ATİK CAMİİ.....	29
2.2.1. Camii'nin Yeri ve Yapımı	29
2.2.2. Camii'nin Mimari ve Sanat Özellikleri	30
2.2.3. Camii'nin Gelir Kaynakları ve Giderleri	30
2.3. KALE KAPI MESCİDİ.....	31
2.3.1. Mescid'in Yeri ve Yapımı	31
2.3.2. Gelir Kaynakları ve Giderleri.....	31
2.3.3. Mescid' de Görev Yapan İmamlar	32

III. BÖLÜM

HAMİDE HATUN VAKFININ GELİR GETİREN MAL VARLIKLARI (HAN,HAMAM, DÜKKÂN VE MENZİL)

3.1. CİNCİ HANI	33
3.1.1. Han'ın Yeri ve Yapım Tarihi.....	33
3.1.2. Han'ın Mimari Özellikleri	33

3.1.3. Han'ın Gelirleri ve Sarf Edileceği Yerler.....	34
3.1.4. Han Odalarının Kiraya Verilmesi	35
3.1.5. Han'a Ait Mescid-i Şerif ve Görevlileri	35
3.2. CİNCİ HAMAMI	36
3.2.1. Hamam'ın Yeri ve Yapım Tarihi.....	36
3.2.2. Hamam'ın Mimari Özellikleri	36
3.2.3. Hamam'ın Gelirleri ve Sarfedileceği Yerler.....	37
3.2.4. Hamam'a Ait Vergiler	39
3.2.5. Hamam'ın Kiraya Verilmesinde Çıkan Anlaşmazlıklar.....	40
3.3. CİNCİ HAN VE HAMAM'IN TAMİRİ	40
3.4. HAMİDE HATUN VAKFINA AİT DÜKKÂNLAR ve MENZİL	43
3.4.1. Dükkanların ve Menzilin Yeri	43
3.4.2. Dükkanların ve Menzilin Yaptırılması.....	43
3.4.3. Dükkanların ve Menzilin Gelirleri	43
3.5. HAMİDE HATUN VAKFI'NIN MUHASEBE KAYITLARINA GÖRE GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	44
SONUÇ.....	50
BİBLİYOGRAFYA	52
EKLER	58
EK 1.....	58
EK 2.....	62
EK 3.....	63
EK 4.....	64
EK 5.....	65
ÖZET.....	66
ABSTRACT	67
ÖZGEÇMİŞ.....	68

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EV.	: Evkaf Defteri
EV. BKB	: Evkaf Başkitabeti
EV. HMH. ZMT	: Evkaf Haremeyn Muhasebesi Zimmet Halifeliği
EV. MH.	: Evkaf Nezareti Muhasebesi
EV. MKT	: Evkaf Nezareti Mektûbi Kalemi
H.	: Hicri
İA	: Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
M.	: Milâdi
M.Ö.	: Milâttan Önce
No	: Defter Numarası
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
S.Ş.S.	: Safranbolu Şer'iye Sicili
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VD	: Vakıflar Dergisi
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
v.b	: Ve benzeri
v.s	: Ve saire

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1: Vakıf Mütevellileri ve Görev Yaptıkları Tarihler	26
Tablo 2: 1857/ 1871/ 1875 Tarihlerinde Cami Görevlilerine Ödenen Maaş	28
Tablo 3: Camii Görevlileri ve Görev Tarihleri	29
Tablo 4: Mescid Görevlileri ve Aldıkları Ücretler.....	31
Tablo 5: Yıllara Göre Han'in Gelir Tablosu	35
Tablo 6: Yıllara Göre Hamamın Gelir Tablosu	38
Tablo 7: 1313/1896 Tarihli Hamama Ait Vergi Tablosu	39
Tablo 8: Belirli Yıllara Göre Hamamin Vergi Tablosu	40
Tablo 9: Cinci Han ve Hamam'ının Belirli Yıllarda Tamir Giderleri	41
Tablo 10: Cinci Hanı ve Hamam'ın 1249/1834 Tarihli Tamir Giderleri	42
Tablo 11: Vakfin 1263 / 1847 Tarihli Muhasebe Tablosu	45
Tablo 12: Vakfin 1274 / 1857 Tarihli Muhasebe Tablosu	45
Tablo 13: Vakfin 1287/ 1871 Tarihli Muhasebe Tablosu	46
Tablo 14: Vakfin 1291 / 1875 Tarihli Muhasebe Tablosu	46
Tablo 15: Vakfin 1303-1306 /1886 -1889 Tarihli Muhasebe Tablosu	47
Tablo 16: Vakfin 1306-1309 /1889-1892 Tarihli Muhasebe Tablosu	48
Tablo 17: Vakfin 1309-1312 / 1892-1895 Tarihli Muhasebe Tablosu	48

GİRİŞ

1. VAKIF

Vakıf kelimesi; durdurma, alikoyma, duruş, durma, kımıldanmama, bir mali veya mülkü satın almak kaydıyla bir hayır işine bağışlama anlamlarına gelir.¹ İstilahta ise; bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynını Allah ü Teâlâ'nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten müebbeden men etmektir.² Ebu Hanife'ye göre vakıf, bir kimsenin sahip olduğu bir gayrimenkulün gelirlerini ödünç verme şeklinde, fakirlere veya İslam cemaatinin dini veya içtimai ihtiyaçlarına tahsisin akdididir.³

Vakıf en genel anlamı itibariyle bir kimsenin Allah'ın rızasını elde etmek maksadı ile menkul veya gayrimenkulünü dinî, hayrî ve içtimaî bir hizmete daimi olarak tahsis etmesi anlamına gelmektedir.⁴

Vakıf yapan kimseye vakıf ve vakfedilen şeye mevkûf, vakfin menfaati kendisine tahsil edilen şahsa veya mahalle mevkûfü'n-aleyh, (meşrûtu'n-leh), (mesârif-i vakıf) denilir. Bunlara mürtezika, ehl-i vezâif de denir.⁵ Bir vakfin nasıl yönetilip işletileceği, vakfedilen maldan kimlerin yararlanacağı vakfedenin iradesiyle belirlenir ve vakfedenin bu konudaki şartlarını içeren yazılı belgeye "vakfiye" denilir. Vakfiyede yer alıp vakfin kuruluş ve meşruiyet esaslarına aykırı olmayan şartlara bir zaruret bulunmadıkça uyulması gerekmektedir. Fıkıhta bu şartların önemi ve bağlayıcılığı, "Vakıfin şartı şâri'in nassı gibidir" kaidesiyle ifade edilmiştir. Vakfedilen mal kamu mali statüsündedir ve satılamaz, hibe edilemez, hiçbir şekilde temellük edilemez.⁶

1.1 VAKFIN MENŞE'I

Vakıfların menşe'i ile ilgili farklı görüşler olsa da Eski Ön Asya uygarlıklarında ve bilhassa Mezopotamya'da vakfin en eski kaynaklarına ait belgeler mevcuttur. Bâbil'de Sumula - ilu devrinde tesis edilmiş dini bir vakfa göre, dindar bir adam, mâbûd Şaarum ile mâbûde Şallat adlarına bir mâbed yaptırmış ve tayin ettiği

¹ Ferit Devellioğlu, "Vakıf", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1970, s.1363.

² Mehmet Zeki Pakalın, "Vakıf", *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, İstanbul, 1993, s.576-577.

³ Bahaeeddin Yediyıldız, "Vakıf", *İA*, C. XIII, İstanbul, 1993, s.153.

⁴ Galip Eken, "19. Yüzyıl Mardin Vakıfları", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 20, s.233-253.

⁵ Pakalın, a.g.e. ,C.III, s.576.

⁶ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *İA*, C. XLIII, İstanbul, 2012, s.475-479.

bir rahibin oturması için de bir mülk hibe etmiştir. Aynı şekilde Anadolu'da yapılan kazılar sonucu Boğazköy'de vakıf tasnifi içine sokulabilen, Hititlere ait yazılı tabletlerde vakfiyelere rastlanmıştır.⁷

Orta Asya'da Budist olarak yaşayan Türkler de birçok vakıf kurmuş ve bu vakıflarla ilgili vesikalar bırakmışlardır. Von le Coq Doğu Türkistan'da Turfan kazasında elde ettiği XII. asırda hüküm süren Budist Uygur Türklerine ait bez üzerine yazılı vakfiye önemli bir örnek teşkil etmektedir.⁸

Hz. İbrahim'in hac yollarını yapması, zemzem kuyusunu tamir etmesi ve Mekke'de bir takım suyolları inşa etmesi gibi hizmetlerden başka, Kureyşin büyük bir ihtimamla sürdürdüğü "sikâye", "sidâne"⁹ gibi Kâbe hizmetleri İslam öncesinde vakıf uygulamalarının misallerindendir. Aynı şekilde Avrupa ve Amerika'da da vakıf benzeri kuruluşlar vardır. Fransa'daki kilise vakıfları ile Amerikalıların "trust", "foundation"¹⁰ diye tabir ettikleri müesseseler, İslam haricindeki vakıflara verilebilecek değişik misallerdir.¹¹

1.2. HZ. MUHAMMED VE İLK İSLAM DEVLETLERİ DÖNEMİ

İslam öncesinde vakıf müesseselerinin varlığına ilişkin örnekler olmuş olsa da aslen bugünkü vakıf müessesesi İslam anlayışı içinde doğup şekillenmiş, bütün kaide, nizam ve usullerini İslam'ın temel kaynaklarından almıştır.¹² Hadis ve rivayetlerde -Kuran ayetlerine nazaran- vakıf kurumunu daha yakından ilgilendiren birçok işaretler vardır. Kur'an'da geçen "sadaka" terimi, hadis'de bütün İslam hukukçuları tarafından değişik dillere "vakıf" olarak tercüme edilmiştir.¹³

⁷ İsmet Kayaoğlu, "Vakfin Mensei Hakkındaki Görüşler", *VD*, S. XI, Ankara, 1976, s.49-55. Türk vakıfçılığının ilk yazılı vesikası olarak kabul edilen Kral Hattuşilis tarafından bir taş üzerine yazdırılan M.O. 1280-1290 tarihlerine ait bir Hittit vakfiyesidir. Boğazköy kazılarında elde edilen bu tablet İstanbul arkeoloji müzelerinin eski şark eserleri kısmında 2016 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Nazif Öztürk, *Menşe-i ve Tarihi Gelişimi Açısında Vakıflar*, Ankara, 1983, s.30.

⁸ Öztürk, a.g.e., s.31.

⁹ Sikâye: Cahiliye devrinde Mekke'ye gelen hacılara içecek tatlı su temin etme vazifesidir. Sidâne: Kâbe'nin anahtarını muhafaza etme görevine denir. Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.I, İstanbul, 1993, s.133-134.

¹⁰ Temel, esas, vakıf, hayrat, imaret anımlarına gelir. J.W.Redhouses, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, 1880, s.129.

¹¹ Mustafa Güler, *Haremeyn Vakıfları*, İstanbul, 2011, s.21.

¹² Güler, a.g.e., s.21.

¹³ Öztürk, a.g.e., s.44.

Vakfa dayanak olarak Hz. Peygamberin “*Kişi öldüğü vakit, üç sayfası hariç bütün amel defteri kapanır. Açık kalan amel sayfalarından biri sadaka-i câriyedir, biri insanların faydalananacağı ilimdir, üçüncüüsü de kendine dua eden hayırlı evlattır*” hadisi gösterilmektedir.¹⁴

İslamiyet'te ilk vakıf örneği Hz. Peygamberin hicretin üçüncü senesinde Medine'de “Fedek” denilen kendisine ait yedi hurma bahçesini vakfedip hâsilatını da “havâdis-i dehre” yani İslamiyet'in yayılması sırasında ortaya çıkacak anı ihtiyaçların karşılanmasıne tahsis edilmiştir.¹⁵ Hz. Peygamber, bizzat kendisi vakıf yaptığı gibi, sahabelere de vakıf yapmalarını tavsiye etmiştir.¹⁶ Hz. Ömer Hayber'in fethi sonrasında Hz. Peygambere gelerek: “*Kendisine ganimet olarak Hayber toprağından bir arazinin düştüğünü, bu toprağı nasıl tasarruf etmesinin hayırlı olacağını*” sormuş, buna cevaben Allah Resülü (S.A.V) : “*Dilersen aslını habs edip menfaatini tasadduk edersin*” buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer bu araziyi vakfetmiştir.¹⁷ Hz. Ömer'in Hayber'de “Kasm” adındaki bu vakfi çok meşhur olmuştur. İslamiyet'in yayılmasına hizmet eden Darü'l-Erkam¹⁸ da bu vakıflar arasında yer almaktadır.¹⁹

Hz. Ömer'in vakfindan başka diğer sahabelere ait vakıf örnekleri de vardır. Bunlar arasında Kur'an'dan bir ayette ilişkilendirilen Ebu Talha'nın vakfi, vakfin menşe'i açısından çok önemlidir. Ensarin en zenginlerinden olan Ebu Talha'nın Medine'de Mescid-i Nebevinin karşısında “Beyreha” denilen çok sevdiği bir hurma bahçesi vardı. “*Sevdiginiz şeylerden Allah yolunda infak etmedikçe iyiliğe eremezsiniz*”²⁰ ayeti nazil olunca Ebu Talha bu araziyi akrabaları arasında taksim ederek vakfetmiştir. Sahabe arasında Hz. Osman da tasadduk ve hayır hususunda önde gelen kişilerdendir. Rivayete göre Allah Resülü Medine' ye hicret ettiği zaman Medine'de “Rûme” kuyusundan başka içilemeyecek tatlı su olmamasından dolayı “

¹⁴ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte*, C.16, İstanbul, 1993, s.203-204.

¹⁵ Pakalın, a.g.e. ,C.III, s.578.

¹⁶ Ahmet Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar”, *Türkler*, C.10, Ankara, 2002, s.447-460.

¹⁷ Güler, a.g.e., s.23-24.

¹⁸ Peygamber'in hicretin ilk yıllarda Mekke'de İslâmiyet'i tebliğ ettiği evdir. İslâm tarihinde Dârü'l-islâm diye de bilinen bu ev, ilk müslümanlardan Erkam b. Ebü'l-Erkam el-Mahzûmiye aitti. Hz. Peygamber'in bu evdeki faaliyetlerinin sonucunda birçok kimse müslüman olmuş, Hz.Ömer de İslâmiyet'i burada kabul etmişti. M. Asım Köksal, “Darü'l Erkam ”, *DİA*, C.8, İstanbul,2013,s.520.

¹⁹ Canan, a.g.e., s.202.

²⁰ Âl-i İmrân, 3/ 92.

Kim Rûme kuyusunu Cennette göreceği hayır mukabilinde satın alır? Ve kendi kovasını Müslümanların kovasıyla ortak kilar" buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Osman bu kuyuyu satın alarak onu vakfetmiştir.²¹

Aynı şekilde Hz. Ali'de bir arazisini bizzat kazmış, orada su bulunca burayı Medine'nin yoksulları için satılmamak, bağışlanmamak ve intikal etmemek üzere vakfetmiştir. Hz. Peygamberin irtihalinden sonra da Ebu Bekir, Ali, Zübeyr, Said, Enes, Hakim Bin Huzzam, Amr İbnü'l-As vakıf kuran sahabelerden bazlarıdır.²² Sahabelerin bu husustaki hassasiyetini Hz.Câbir; "*Ben, Mekkeli ve Medineli Müslümanlardan mal ve kudret sahibi bir kimse bilmem ki, vakif yapmış olmasın*" sözü ile ifade etmektedir.²³

Vakıf müessesesi Emeviler ve Abbasiler döneminde yaygınlaşarak çoğalmıştır. Nitekim hicretin 88.senesinde Emevi halifesи Velid b.Abdülmelik, Şam'daki Ümeyye Camii için ilk defa köy ve mezraları gelir getiren birer kaynak olarak vakıf kurmuştur. Abbasî döneminde önemli bir tesis haline gelen vakıfların idaresi için "Vakıflar Nezâreti" adında bütün vakıfları kontrol eden, bir teşkilat oluşturulmuştur.²⁴

Türklerin doğuda hâkimiyet kurmasından itibaren vakıf, aristokrat idareciler ve sultanlar tarafından yapılarak büyük önem kazanmış ve ehl-i sünnet kurumları yararına olarak politik kültürel ölçülere ulaşmıştır. Bunun bir örneği ilk Müslüman-Türk devleti olan Karahanlılar (840-1212) döneminde görülmüştür. Karahanlı emiri Ebu İshak İbrahim b. Nasr Tamgaç Buğra Han'ın vakfi, ilk Müslüman-Türk vakfi niteliği taşır. Yine Tamgaç Buğra Han'ın H.458/M.1046 tarihli bir Dâru's-şifa vakfi da önemlidir.²⁵

1.3. SELÇUKLULAR DÖNEMİ

Abbasi devrinde İslam devletinin siyasi parçalara ayrılması ve Selçuklu İmparatorluğu'nun (1040-1308) kurulmasıyla, vakıf müessesesinde önemli

²¹ Öztürk, a.g.e., s.48.

²² Öztürk, a.g.e., s.49.

²³ Akgündüz, a.g.m., s.447-460.

²⁴ H.Mehmet Soysaldı, "Vakıflar ve Psiko-Sosyal Fonksiyonları", *Diyabet İlmî Dergisi*, C.XL, S:3, (Ankara, Temmuz-Ağustos-Eylül) 2004, s.85-104.

²⁵ İsmet Kayaoğlu, *Selçuklu Devri Vakfiyelerinden Turumtay ve Rahatoglu Vakfiyeleri*, (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1977, s.9.

gelişmeler meydana gelmiştir. Selçuklu imparatorluğunun Fatimi-Şii (909-1171) tahrifatına karşı takip ettiği Sünnilik siyaseti, imparatorluğun her tarafında yeniden birçok dini müesseselerin oluşturulmasına ve vakıfların çoğalmasına zemin hazırlamıştır.²⁶ Bunlardan en önemlisi Alp Arslan ve Melikşah'ın veziri Nizâm'ül-Mülk (1018-1092)'ün 100.000 dinar harcayarak Bağdat'ta yaptırdığı Nizamiye Medresesi'dir.²⁷ Anadolu Selçukluları'ndan günümüze gelen en önemli vakıf ise Sultan İzzeddin Keykavus'un 1217 yılında yaptırdığı hem mimari hem de tıp tarihi açısından önemli bir eser olan Sivas Dâru's- şifası'dır.²⁸

Bir dönem Moğol istilasının Anadolu'da büyük tahrifat yapmasına rağmen, Moğol prenslerinin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra bu tahrifat giderilerek vakıflara arazi ve emlak tahsis edilmiştir. Moğolların bu konuda hassasiyetle durduğunu İlhanlı hükümdarı Ahmed Tekudar'ın (H.680-683/M.1282-1284) Mısır hükümdarına gönderdiği mektubunda “*mescitler, türbeler, medreseler gibi Müslümanların vakıflarının düzeltilmesi hakkında emirler verdik; hayır müesseselerini ve harap olmuş tekkeleri yeni baştan yaptırdık ve bunları vakfededen kimselerin koydukları şartlar mucibince hareket ederek bunların menafini istihkak sahibi olanlara verdik ve bu vakıflar üzerinde sonradan yapılan her türlü değişikliklerin düzeltilmesini emrettik*” şeklinde ifade etmiştir.²⁹

Selçuklulardan sonra Harzemşahlar (1077-1231), Atabekler (1104-1233), Eyyübiler (1174-1260), Memlükler (1250-1517) ile Anadolu Selçukluları(1177-1308) ve Selçuklular'a tabi beylikler hâkim oldukları yerlerde mali güçleri nispetinde vakıflara önem vermişlerdir.³⁰

1.4. OSMANLI DÖNEMİ VE VAKIFLARIN İDARESİ

Osmanlılar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin mirası üzerinde ve onun bir devamı olarak teşekkül etmiştir. Böylelikle kendilerinden önceki Türk-İslâm devletlerinin

²⁶ Öztürk, a.g.e., s.56.

²⁷ Öztürk, a.g.e., s.4.

²⁸ Ahmet Acıduman, “*Darıüşşifalar Bağlamında Kitabeler, Vakıf Kayıtları ve Tıp Tarihi Açısından Önemleri- Anadolu Selçuklu Darüşşifaları Özeline*”, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, S. LXIII, 2010, s. 9-15.

²⁹ Kayaoğlu, *Selçuklu Devri Vakfiyelerinden Turumtay ve Rahatoğlu Vakfiyeleri*, s.10-11.

³⁰ Soysalı, a.g.m., s.85-104.

teşkilat ve müesseselerinden geniş ölçüde faydalananma imkânı bulmuşlardır.³¹ İslam devletlerinin tatbikatında yer alan ve yaşanan tecrübelerle Osmanlı'ya intikal eden vakıf sistemi, Osmanlı devletinde olduğu kadar, hiçbir İslam devletinde, vakıf sisteminden yararlanılarak ülke zenginliklerinin paylaşılması, adil devlet yönetiminin tesisi ve erdemli şehirlerin kurulması konularında aynı başarı gösterilmemiştir.³²

Osmanlı devletinde ilk vakıf kurucusu olarak Orhan Gazi bilinmektedir. Onun, 1324 tarihi ile azatlı kölelerinden Tavâşî Şerafettin'e, Mektece'de vakfettiği hangâhın velayetini verdiğine dair vakfiye ile vâkfin şartlarını gösteren Farsça yazılmış tuğralı belgesi mevcuttur. Aynı şekilde İznik'te de ilk Osmanlı medresesini kurmuş, onun idaresi için gelir getirecek gayrimenkulü vakfetmiştir. Bursa'da bir cami, zaviye, misafirhane ve imaret inşa ederek bunlara vakıf tahsis etmiştir.³³

Yıldırım Bayezid, Bursa'da bir dâru'l-hayır, bir hastane, bir tekke (Ebu İshakhane), iki medrese ve bir cami yaptırmıştır. Hastane, tekke ve caminin her biri için ayrıca vakıflar tayin etmiştir. Bunlara, şeyh, tabip, imam, müezzin ve müderris tayin edip, maaşlarını belirlemiştir.³⁴ Yıldırım Bayezid (1389-1402) her vilâyete birer "Müfettiş-i Ahkâm-i Şer'iye" tayin ederek memlekette bulunan vakıfların teftişini bu kuruluşla bağlamıştır. Çelebi Mehmed (1413-1421) Devri'nde ise bütün yargı teşkilâti bir merkeze bağlanarak "Hâkimü'l-Hükkâmu'l-Osmaniye" unvanıyla 816/1410'da bir baş kadı tayin edilmiş ve bütün vakıfların kontrolü bu şahsa verilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet (1444-1481) özellikle İstanbul'da kurmuş olduğu vakıfların nezâretini 1463 tarihinde vezir-i âzamlara tevcih etti ve böylece "Sadr-i Âli Nezâreti" kurulmuş oldu. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni (1520-1566) aynı şekilde vakıfların nezâretini sadrazamlara bırakırlar. II. Bayezid (1481-1512) vakıflarının nezâretini 1506'da Şeyhü'l-İslâm'a tevcih edince "Şeyhü'l İslâm Nezâreti" adıyla bir organ ortaya çıktı. Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan'ın İstanbul'daki vakıfların nezâret görevini 1545 yılında Kapuağası'na tevcih etmesi üzerine "Kapuağası Nezâreti" kurulmuş oldu.³⁵

³¹ Soysalı, *a.g.m.*, s.85-104.

³² Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler*, C.10, Ankara, 2002, s.433-446.

³³ Soysalı, *a.g.m.*, s.85-104.

³⁴ Soysalı, *a.g.m.*, s.85-104.

³⁵ Öztürk, *a.g.m.*, s.433-446.

XV. Yüzyılda Mısır, Suriye, Kuzey Afrika ve Arabistan'ın fethedilmesinden sonra, 955/1586 yılında “*Evkaf'ı Haremeyn Nezâreti*” kuruldu. Haremeyn (Mekke-Medine) vakıflarına nezâret etmek üzere önce Kapı Ağaları, sonra Babu's-saade Ağaları nâzır sıfatıyla bu teşkilatın başına geçirildi.³⁶

I. Abdülhamit vakıflarının idaresini "*Hamidiye Vakıfları Mütevelli Kaimmakamı*"na tevdi etti. III. Selim (1789-1807) de vakıflarının babası III. Mustafa tarafından kurulan "*Laleli Vakıflar İdaresi*" tarafından idare edilmesini istedi. "*Hamidiye*" ve "*Laleli*" vakıflarının idaresi 1203/1788'de birleştirildi. II. Mahmut 1242/1826'da bütün nazırlıklarını birleştirilerek "*Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti*"ni kurdu.³⁷

1.5. OSMANLI DÖNEMİNDE VAKIF ÇEŞİTLERİ

1.5.1. Menkul ve Gayrimenkul Oluşu Bakımından

1.5.1.1. Menkul (Taşınır) Oluşu Bakımından Vakıflar

Menkul bir yerden başka bir yere taşınabilecek şeydir. Vakıfta süreklilik söz konusu olduğundan, menkulün de sürekli vakfı mümkün olmadığından vakfiyetinin sahib olmaması gereklidir. Esas itibariyle ancak taşınmaz mallar vakfedilebilir. Zira vakfedilen mal artık el değiştiremeyecektir. Bu sebeple kendisinden ancak tedavül yoluyla yararlanılan taşınır mallar vakfedilmemek icap eder. Ancak bazı eserler ve örfe göre taşınır malların vakfı caiz görülmüştür. Bunlar ise para, kitap, fakir kızlara ödünç verilmek üzere gelin elbiseleri, cenaze levazımı, silah ve hububat gibi şeylerdir.³⁸

1.5.1.2. Gayrimenkul (Taşınmaz) Oluşu Bakımından Vakıflar

Gayrimenkul bir yerden başka bir yere taşınması mümkün olmayan mal ve mülktür. Vakıfta süreklilik söz konusu olduğundan ve tedavül etmeyeceğinden bu şartlar ancak vakfedilen şeyin gayrimenkul olmasına bağlıdır. Eski hukukumuzda vakfetme işleminin konusu kural olarak taşınmazlardır.³⁹

³⁶ Ali Rıza Dönmez, *Cumhuriyet Devrinde Vakıflar*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara, 1991, s.20.

³⁷ Öztürk, a.g.m, s.433-446.

³⁸ Adnan Ertem, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Vakıflarla İlgili Uygulamalar*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1990, s.6.

³⁹ Ertem, a.g.t., s.7.

1.5.2. Mahiyeti Bakımından

1.5.2.1. Ayniyle İntifa Olunan (Hayri) Vakıflar

Cami, medrese, sebil, imaret, han, mektep, dar'ul-aceze gibi eserlerin inşası ve işletilmesi ile fukaranın doyurulması vb. gibi hayrî hizmetlerin görülmesi maksadıyla kurulan vakıflardır.⁴⁰ Bunların bir kesiminden zengin, fakir toplumun tamamı istifade eder. Umumun kullanımına açık bulunan cami, yol, köprü, çeşme vs. bunlardandır. Aşhanelerde pişirilen yemekler ile yiyecek, ilaç ve diğer bütün tıbbi malzemesi vakıftan karşılanan hastanelerden ise sadece toplumun yoksulları yararlanır.⁴¹

1.5.2.2. Geliriyle İntifa Olunan (Kazanç sağlayan, Akar) Vakıflar

Hayır müesseselerinin masraflarını karşılamak üzere vakıflar tarafından, bunlar için gelir kaynağı teşkil edecek menkul ve gayrimenkul mallar tahsis edilir. Bu mallar işletilir ve elde edilen gelirler hayır müesseselerine veya doğrudan doğruya fakirlere verilir.⁴² Gelirlerinden yararlanılan arazi, bağ, bahçe gibi vakıf arazilere müstegallât denir. Bunlara tarım işletmeleri demek de mümkündür. Osmanlı devletinde, vakıf müesseselerine düzenli gelir sağlayan şeylerin en önemli kategorisini oluşturmaktadır. Ancak bu grubun yüzde seksenini köyler ve tarlalar denen tarım arazileri teşkil etmektedir. Müsakkafat ise, üzerinde bina, iş hanı, çarşı, ev olan veya bina yapmak üzere hazırlanmış bulunan yerlere denir. Aslında bu çeşit bina ve dükkân gibi müsakkafat da müstegallattan yani vakfa gelir getiren mallardandır. Ancak çatılı vakıf işletmelerine müsakkafat denmesi bir hukuki meseledir.⁴³

1.5.2.3. Zürrî (Evlatlık) Vakıflar

Kişinin kendi ailesinden olanlara belli şartlarla yapmış olduğu vakıflardır.⁴⁴ Bu vakıf türünde mallardan bir kısmını veya tamamını kendi sağlığında bir daha geri

⁴⁰ Güler, a.g.e., s.25.

⁴¹ Öztürk, *Mense 'i ve Tarihi Gelişimi Açısında Vakıflar*, s.82.

⁴² Ertem, a.g.t., s.8.

⁴³ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara, 1988, s.213-214.

⁴⁴ Güler, a.g.e., s.25. Vakıf sisteminde temlik suretiyle tasarruf hakkı elde edilen mirî arazilerin, malları "müsadere"den korumak ve aile fertlerine ilave birtakım haklar tanımk amacıyla vakfedilmesinde ciddi tartışmalar vardır. Devletin ilk kuruluşu yıllarında mirî arazinin temliği ve bu

alınamaz şekilde (ebedi olarak), bir hayır ve ibadet işine terk ve tâhsisi suretiyle “sürekli bir sadaka” teşkil eden ve sîrf Allâha yaklaşmak (kurbet) kastıyla yapılmış olması keyfiyeti ikinci planda kalmaktadır. Vakfedilen malın gelirinin tamamı veya tamamına yakını vâkıfin evlad ve ahfadına tahsil edilmiştir. Bu tür vakıflarda hayır şartı, ya sembolik yahut da nesebin yok olması halinde söz konusudur.⁴⁵

1.5.2.4. Avarız Vakıfları

Avarız, arızanın çoğuludur. Arıza, hastalık ve ölüm gibi beklenmeyen hal ve durumlarda ihtiyaç sahiplerine imkân temin etme gayesiyle kurulan vakıflardır. Avarız vakıfları; köy ve mahallerde hayır sahipleri tarafından geliri fakirlerden vefat edenlerin kefenlenmesine, hastalanıp iş, güç ve kazançtan aciz kalanların beslenme, geçim ve tedavilerine, köy ve mahallenin kuyu, çeşme ve suyollarının tamirine kadar pek çok faaliyetlerde bulunurlar. Bu vakıflar tamamen veya kısmen belediyeler tarafından yapılması gereken işleri yapmaktadır. Bunlardan Müslüman veya başka bir dine mensup herkes eşit şekilde faydalananır. Bu yüzden toplumsal yardımlaşmanın en güzel örneğini teşkil etmektedir.⁴⁶

1.5.3. Mülkiyeti Bakımından

1.5.3.1. Sahih Vakıflar

Sahih Vakıflar, özel mülkün geçerli usullere göre vakfedilmesidir. Sahih vakıfta mevkûfun mülk olması şarttır. Bir yer sahihan vakfolunabilmek için ya kasaba veya köy içinde bulunan mülk arsalardan veya arazi-i öşriyye veya arazi-i haraciyyeden veya mülk olmak üzere ihyâ kılınan mevattan olmak veya hâlften beytûlmalден sahihan temellük edilmiş olması gereklidir.⁴⁷

taşınmazların vakıflaştırılması konusunda çok titiz davranışlığı halde, daha sonraları aynı titizliğin gösterilmediği anlaşılmaktadır. Bu taşınmazlar çoğu zaman dinî ve hayrî gayelerle vakfedilmekle birlikte, zaman zaman zâhirî bir hayır perdesi altında aile fertlerine yönelik olarak tesis edildikleri de görülmektedir. Bu konuda lehte ve aleyhî ortaya atılan görüşler ne olursa olsun, Osmanlı toplum hayatında vakıf müessesesinin derin izleri bulunmaktadır. Öztürk, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler*, s.433-446.

⁴⁵ Öztürk, *Menşe ‘i ve Tarihi Gelişimi Açısında Vakıflar*, s.84.

⁴⁶ Ertem, *a.g.t.*, s.9-10.

⁴⁷ Ertem, *a.g.t.*, s.9-10.

1.5.3.2. İrsadi Vakıflar

Vâkîfin mal varlığına, özel mülkiyet alanına dâhil olmayan ve olmaması gereken bir malın veya kamu hukuku alanında söz konusu olabilen bir gelir kaynağının sürekli bir amaca tâhsisi işlemine "tâhsis kabilinde vakîf" "îrsad kabilinden vakîf" veya "gayrisahih vakîf" denir. Buradaki gayrisahih hukuki açıdan geçersiz, batıl anlamında değildir.⁴⁸

1.5.4. İdaresi Bakımından

1826 tarihinde Evkaf Nezâretinin kurulmasından sonra idareleri bakımından vakıflar üç kısma ayrılmaktadır.

1.5.4.1. Mazbut Vakıflar

Tevliyet ve idaresi veya tevliyeti vâkîf tarafından şart koşulan şahsin uhdesinde bulunduğu halde sadece idaresi mazbut olan ve doğrudan doğruya Evkaf-ı Hümayun Nezâreti tarafından idare olunan vakıflara mazbut vakîf denir. Bu vakıflar üç kısma ayrılır: Birincisi, selâtin vakıflarıdır ki, Osmanlı padişahları ve ailelerine ait vakıflardır. İkincisi, mütevellisi kalmayan vakıflardır ki, mütevellilik görevi Evkaf Nezâretince yürütülmektedir. Üçüncüsü, idaresi mazbut vakıflardır. Mütevellileri mevcut olduğu halde idaresi Evkaf Nezâretince yürütülen vakıflara denir. Evkaf Nezâreti, her üç çeşit mazbut vakîf üzerinde, mansub mütevelli vasfına sahiptir. Vakıfların kendi hükmî şahsiyetleri devam etmektedir.⁴⁹

1.5.4.2. Mülhak Vakıflar

Evkaf Nezâretinin, nezâret ve kontrolü altında mütevellileri tarafından idare olunan vakıflardır. Bu çeşit vakıflar genellikle sahib vakıflardır. Vakîf işlerini mütevelli yürütür. Evkaf Nezâretinin sadece nezâret hakkı mevcuttur.⁵⁰

1.5.4.3. Müstesna Vakıflar

Evkaf Nezâretinin, nezâreti ve müdahalesi olmadan yalnız mütevellileri tarafından idare olunan vakıflardır. Mesela gazilere ait (Guzât Vakfi) ve bazı din büyüklerine (Eizze Vakfi) ait olan vakıflar müstesna vakîf grubuna girer.⁵¹

⁴⁸ Ertem, *a.g.t.*, s.11.

⁴⁹ Akgündüz, *a.g.e.*, s.286-287.

⁵⁰ Akgündüz, *a.g.e.*, s.288.

1.5.5. Kiraya Verilmesi Bakımından

1.5.5.1. İcâre-i Vâhideli Vakıflar

Mütevellileri veya evkaf idareleri tarafından ay ve sene gibi bir zaman ile geçici olarak doğrudan doğruya kiraya verilen ve bu şekilde idare olunan yerlerdir. Bu tür vakıflar, bina ve arazilerden meydana gelir.⁵²

1.5.5.2. İcâre-i Vâhîde-i Kadimeli Vakıflar

Tek kira akdi ile icâre verilmekte iken kira müddeti sonunda belirli bir ücret ile kiracıları ve ölümlerinde vereseler elinde bırakılan müstegallat-1 mevkûfedir. Bunlar icaretayn statüsüne tabidirler. Ancak ne şekilde icâre-i vâhideliden bu sınıfa dönüştükleri bilinmemektedir.⁵³

1.5.5.3. Mukata'lı Vakıflar

Mukataa; arası vakıf üzerindeki bina, ağaçlar vs, gibi sonradan yapılan şeyler mülk olan ve bu mülk sahibinden alınan senelik takdir edilmiş bir kiradır. Takdir edilen kiraya mukataa denildiği gibi icâre-i zemin ve icâre-i seneviye de denilmekte ve bu muamelenin uygulandığı yerler mukataalı vakıf olarak kabul edilmektedir.⁵⁴

1.5.5.4. İcareteynli Vakıflar

İcareteynli vakıflar, icare-i muaccele (peşin kira bedeli) denilen vakıf akarın gerçek kıymetine yakın veya eşit vakfa verilen peşin bir para ve her sene sonunda icare-i müeccele (veresiye kira bedeli) adıyla tayin olunan bir kira bedeli karşılığında tasarruf edilen, musakkafat (çatılı bina) ve müstegallat (çatısız arazi)'dır.⁵⁵ İcareteynli vakıflara hayatı olduğu müddetçe kiracısı mutasarrif olur. Ölümünde bu yerler mirasçılara intikal eder. Bu vakıfların mülkiyeti vakfına, intifa hakkı da kiracısına aittir.⁵⁶

⁵¹ Ertem, *a.g.t.*, s.16.

⁵² Ziya Kazıcı, *İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, İstanbul, 1985, s.96.

⁵³ Öztürk, *Mense'i ve Tarihi Gelişimi Açısında Vakıflar*, s.105-106.

⁵⁴ Öztürk, *a.g.e.*, s.106.

⁵⁵ Akgündüz, *a.g.e.*, s.354.

⁵⁶ Kazıcı, *a.g.e.*, s.97.

2. SAFRANBOLU'NUN TARİHÇESİ

Safranbolu, Batı Karadeniz bölgesinde Karabük iline bağlı yüzölçümü 1013 kilometrekare olan bir ilçedir. Doğuda Eflani ilçesi, güneydoğuda Kastamonu ili ve Ovacık ilçesi, batıda Yenice ilçesi, kuzeyde de Bartın iliyle çevrilidir. İlçe topraklarından doğu batı doğrultusunda geçen Araç Çayı, Karabük Şehri'nde Soğanlı Çayı ile birleşerek Filyos'ta Karadeniz'e dökülmektedir. İlçenin kuzey kesiminde Ovacuma yöreninin suları da Bartın Çayı'nın başlangıç kollarını toplamaktadır.⁵⁷

Tarihi Eskiçağ'a kadar uzanan Safranbolu, Homeros'un İlyada Destanı'nda söz ettiği, Paflagonya (Paphagonia) bölgesinin sınırları dâhilindedir. Bölgenin üzerinde Gasgaslar (Gaşka), Hititler (Etiler), Frigler, Lidyalılar, Persler, Helenistik Krallıklar (Pontlar-Bitinya), Romalılar, Bizanslar, Araplar gibi pek çok siyasi güç, hüküm sürmek için mücadele vermişlerdir.⁵⁸

Geçmişten günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Safranbolu'nun adı da bu süreçte pek çok kez değişmiştir. Safranbolu'nun Türkler tarafından fethi öncesi bilinen isimleri Theodorios (Germia)⁵⁹ ve Dadybra'dır. Thedora, Safranbolu'nun kurucusu olduğu tahmin olunan bir İyon prenesidir. Dadybra adı ise kalenin Türkler tarafından zaptından önce kullanılmaktaydı. Kalenin zaptı ile Safranbolu'nun adını Türkler Zalifre'ye çevirmiştir.⁶⁰ Bunun yanında kaleli kent anlamına gelen "Borlu"yu da kullanan Bizans'tan bu sözcük Türklerde "Borlu" olarak yer bulmuştur.⁶¹

1071 Malazgirt savaşının ardından Anadolu'ya Türk göçü başlamış, Safranbolu da yoğun Türk göçüne ve yerleşmesine sahne olmuştur. Anadolu Selçuklu devletinin ilk hükümdarı Süleyman Şah'a bağlı olan Emir Karatekin, 1085 yılında Safranbolu'nun da içinde bulunduğu Sinop-Çankırı-Kastamonu havalisine hâkim olmuştur. Ancak tam hâkimiyet, II. Kılıçarslan'ın oğlu Ankara meliki Muhiddin Mesud'un 1196 yılında Safranbolu Kalesi'ni fethetmesiyle olmuştur.⁶²

⁵⁷ İl İl Yurdumuz, *Türkiye İller Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 2005, s.103.

⁵⁸ Mustafa Acar, *Tarihi Safranbolu Çeşmeleri*, Ankara 2008, s.5.

⁵⁹ Ahmet Gökoğlu, *Paphagonia*, Kastamonu 1952, s.33.

⁶⁰ Ünsal Tunçözgür, *Dünden Bugüne Safranbolu*, Ankara, s.15.

⁶¹ Ahmet Erkatal, *Sicill-i Ahval Defterlerindeki Safranbolulu(Zağfirabolulu) Memurlar(1879-1909)*, (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2007, s.11.

⁶² Hüseyin Lütfi Ersoy, *500 Yıl Önce Karabük Safranbolu Eflani* "1530 yılı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defterinde Taraklı-Borlu Kazası (Safranbolu) Köyleri ve Vakıfları, İstanbul 2007, s.15.

Bizanslı tarihçi Niketas Khoniates, şehrin Türkler tarafından nasıl fethedildiğini ayrıntıları ile vermektedir: “... *kuşatmayı kaldırırmama konusunda Allah’ın adı üzerine yemin ettiler. Dadybra (Safranbolu) kuşatması dört ay sürdü ve bu süre içinde Dadybralılar dışarıdan hiçbir yardım alamadılar...* Sonunda şu koşullar altında barış antlaşması yapıldı: *kasaba boşaltılacak, gidenlere kötülük yapılmayacaktı. Herkes kendi ailesini ve taşıyabileceği kadar serveti beraberinde götürürecekti.*”⁶³

Safranbolu kalesinin Ankara meliki Muhiddin Mesud tarafından fethedilmesi ile Karabük ve yöresindeki Selçuklu hâkimiyeti tamamen sağlanırken bu tarihte birlikte Bizans-Selçuklu sınırı Bolu'nun batısına kadar kaymıştır.⁶⁴ Bu yüzden batıda Bizans sınırında fethedilen bu kale ve şehir bir uç niteliği taşıdığından dolayı çok yoğun bir nüfus hareketine sahne olmuştur.⁶⁵

Kastamonu bölgesinde, Oğuzların Kayı boyundan olan Emir Hüsameddin Çoban Bey tarafından XII. yüzyılın sonlarında Çobanoğulları Beyliği kurulmuştur. Hüsameddin Çoban Bey Selçuklu sultani I. Alaaddin Keykubad'ın tahta çıkışıyla (1219-20) Konya'ya giderek ona bağlılığını arz etmiş ve Kastamonu Beyliği menşurunu yenilemiştir.⁶⁶ Ancak 1243 yılında Kösedağ Savaşı'nda Türkiye Selçukluları, Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusuna yenilince, Anadolu Moğol egemenliği altına girmeye başladı. Merkezi otoritenin bozulmasının ardından uç bölgelerinde Moğollara karşı direniş hareketleri başlamış, Kastamonu-Safranbolu arası bu mücadeleler döneminde önemli gelişmelere sahne olmuştur. Çobanoğulları beyliğinin de bu dönemde zayıfladığı görülmektedir.⁶⁷

Hüsameddin Çoban'dan sonra Kastamonu ve çevresinin idaresi oğlu Alp yürek daha sonra da Muzafferüddin Yavlak Arslan'a geçmiştir. Yavlak Arslan Moğollara ve Moğol hâkimiyetindeki Selçuklu idaresine karşı İstiklal mücadelelesine girişmiştir. Ancak bu mücadelede başarılı olamamış Moğol kuvvetleriyle destekli Selçuklu ordusuna yenilerek savaş meydanında şahit düşmüştür. Savaşın Moğollar tarafından kazanılmasında etkin rol oynayan Şemseddin Yaman Candar'a Moğol

⁶³ Hulusi Yazıcıoğlu, *Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar*, Ankara, 1998, s.13.

⁶⁴ Hüseyin Lütfi Ersoy, *Karabük Tarihi*, 2011, s.55.

⁶⁵ Erkartal, *a.g.e.*, s.7.

⁶⁶ Yaşaş Yücel, “Çobanoğulları”, *IA*, C. VIII, İstanbul, 2012, s.354-355.

⁶⁷ Hür Kalyoncu, *Tarih İçinde Safranbolu*, İstanbul, 2010, s.24.

hükümdarı Geyhatu tarafından “Eflani” bölgesi verilmiştir. Daha sonra Kastamonu’yu da alarak hâkimiyet sahاسını genişletmiştir. Onun ölümünden sonra Kastamonu Yavlak Arslan’ın oğlu Mahmut Bey tarafından geri alınmıştır. Fakat bu durum da uzun sürmemiş Candaroğlu Süleyman Paşa, ani bir baskın hareketi ile Kastamonu ve çevresine hâkim olmuştur. Böylece, bölgede Çobanoğulları'nın tarihi sona ermiş Candaroğulları'nın tarihi başlamıştır(1309).⁶⁸

Yazıcızade'ye atfedilen bir hadiseye göre, Candaroğlu Süleyman (Paşa) Bey'in 1304'te Gazan Han'ın ölümünden sonra harekete geçip Kastamonu ve Borlu/Zalifre kalesini aldığı ifade edilir.⁶⁹ 1332 yılında Safranbolu'ya gelen İbn-i Batuta⁷⁰ Seyahatnamesi'nde Safranbolu'yu ; “*Burası tepe üzerine kurulmuş küçük bir kasabadır. Tepenin eteklerinde hendek, dağın zirvesinde ise kale inşa edilmiştir...* ”,⁷¹ sözleriyle anlatmaktadır. Böylece Candaroğulları idaresine giren kale, Süleyman Bey'in yaptırdığı camii ve medrese sayesinde ilk sivil yerleşme yeri olmuştur. Türkmen yerleşmeleri de kalenin bulunduğu tepe ile güney taraflarına yayılmıştır.⁷²

Moğol İlhanlı Devleti, hem Selçuklu Devleti üzerinde (1243'den beri), hem uçlarda teşekkür eden beylikler üzerinde hâkimiyetini sürdürdüğü dönemde Süleyman Paşa Moğol hâkimiyetine karşı koymamıştır. Moğol devleti üç beyliklerini itaat altına almak için Emir Çoban'ı Anadolu'ya gönderdiğinde Süleyman Paşa da Emir Çoban'a itaatini arz etmiş ve vergisini takdim etmiştir.⁷³ Fakat Süleyman Paşa 1335 yılında Ebu Said Bahadır Han'ın ölümyle ortaya çıkan karışıklıkta istifade ederek bağımsızlığını ilan etmiştir. Daha önce Ebu Said Bahadır Han adına para bastıran Süleyman Paşa'nın bu tarihten sonra “Sultanu'l-âzam” unvanını kullanarak kendi adına para bastırdığı görülmektedir.⁷⁴

1362 yılında Candaroğulları Beyliği'nin başına Osmanlı tarihlerinde “Kötürüm” lakabıyla anılan Celaleddin Bayezid Bey geçmiştir. Bayezid devrinin en

⁶⁸ Salim Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, 2001, s.58.

⁶⁹ Feridun Emecen, “Safranbolu”, *DIA*, C.34, İstanbul, 1993, s.481.

⁷⁰ Orta çağın en büyük seyyahi ve” Rihlet-ü İbn Battuta” diye bilinen seyahatnamenin yazarıdır. Faslı bir Müslüman olan İbn Battuta 1331-1332 yıllarında Anadolu'dan geçmiş ve izlenimlerini mezkûr eserde anlatmıştır.

⁷¹ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, C.I, (Haz. A. Sait Aykut), İstanbul, 2010, s.436-444.

⁷² Emecen, a.g.m., s.481.

⁷³ Koca, a.g.e., s.120.

⁷⁴ Yaşar Yücel, *Çobanoğulları-Candaroğulları Mesalikül- Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri I*, VII. Dizi-Sayı 74, Ankara, 1991, s.60.

önemli özelliği Osmanlı hanedanı ile ilk dostluk ilişkilerinin kurulmasıdır. Ancak Osmanlı tahtında bulunan I. Murad ile Bayezid Bey'in bu iyi ilişkileri çok uzun sürmemiştir. Candaroğulları hanedanın içinde çıkan bir aile kavgası, hem Osmanlı-Candaroğulları ilişkilerinin bozulmasına, hem de Candaroğlu Beyliği'nin bölünmesine yol açtı. Kötürüm Bayezid'in oğulları arasında çıkan anlaşmazlıktı Sultan Murad kardeşlerden II. Süleyman'a destek vererek Osmanlı ordusunu da Kötürüm Bayezid'in üzerine sevk etti. Yapılan savasta Bayezid yenilerek Sinop'a çekildi. Böylece, Candaroğulları Beyliği Kastamonu ve Sinop şubesi olmak üzere ikiye ayrıldı. II. Süleyman Kastamonu şubesine hâkim olarak beyliğin başına geçti. Sinop'a kaçan Kötürüm Bayezid ise 1385 yılında ölünce Sinop şubesine diğer oğlu İsfendiyar Bey geçti.⁷⁵ Ancak Candaroğlu Süleyman Paşa'nın, Yıldırım Bayezid'in Anadolu birliğini kurma çalışmalarından korkarak Osmanlı Devleti'ne karşı Karamanoğlu ve Kadı Burhaneddin ile işbirliğine girişmesi sonunu getirmiştir.⁷⁶

1392'de Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid Han'ın Candaroğulları'nın merkezi olan Kastamonu'yu ele geçirmesiyle Safranbolu da Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma* adlı eserinde Yıldırım Bayezid'in Kastamonu ve çevresini fethedişini şu şekilde anlatmaktadır:

“Rivayet ederler ki kış geçip, bahar oldu, hicretin 795'i olacak, Sultan Yıldırım yine leşker-i azim cem edip, Kastamoni'ye hücum etmek için Kötürüm Bayezid fevt oldu. Hünkâr, yıldırım gibi Taraklı Borlu(Safranbolu)'ya çıkış burayı fethedip Kastamoni'ye vardi. Kötürüm Bayezid ve oğlu İsfendiyar kaleden çıkış Sinop'a kaçtılar. Hünkâra elçi gönderip, ‘‘Sultanımdan ümit ederim ki, bu oturduğum yerceğizi bana sadaka eylesin Ata cărmışının ogluna siyaset reva değildir. Elbette bu vilâyeti bir kuluna sadaka etse gerektir, o kulu ben olup duasına meşgul olayım’’; diyerek Yıldırım'dan emân istedi Sultan Yıldırım bunun üzerine onlara merhamet etti.”⁷⁷

Fakat 1402'de Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesiyle başlayan Osmanlı'daki Fetret Devri, Anadolu'daki Türk siyasi birliğini bozmuş ve

⁷⁵ Koca, *a.g.e.*, s.122-128.

⁷⁶ Recep Karacakaya-İsmail Yücedağ-Nazım Yılmaz, *Arşiv Belgelerinde Karabük*, İstanbul, 2013, s.21.

⁷⁷ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nûmâ Neşrî Tarihi*, C. I. , (Yayınlayan: Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen), Ankara, 1995, s.317-323.

neticede Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş olan beyliklerin çoğu tekrar kurulmuştur.⁷⁸ Timur, kendisine itaatini arz eden İsfendiyar Bey'e Candaroğulları'nın daha önce Osmanlılara geçmiş olan bütün topraklarının idaresini vererek, beyliği tekrar eski haline getirmiştir.⁷⁹

Candaroğulları beyleri arasındaki anlaşmazlıktan faydalanan Osmanlılar ise, II. Murat döneminde yapılan savaşla (1423 Savaşı) bölgede hâkimiyeti tamamen ele geçirmiştir.⁸⁰ Safranbolu konumu itibariyle Osmanlı Beyliği ile Candaroğulları arasında sınır kasabası olmanın zorluklarını yaşasa da, Osmanlı hâkimiyeti döneminde hızlı bir gelişme sürecine girmiştir.⁸¹

Osmanlı idaresinde Bolu sancağına tabi bir kaza ve nahiye merkezi konumunda olan kasabaya ait tahrir kayıtları XVI. yüzyılın başlarına kadar gider. 1519 tarihli tahrir defterine göre burası idari birim olarak Taraklıborlu, merkezi ise Borlu Şeklinde geçmektedir.⁸² Özbek kökenli göçbe Taraklı cemaatinin (Yörükan-ı Taraklı) yerleşim alanındaki yoğunluğundan dolayı bu adın verildiği bilinmektedir.⁸³ Kayıtlara göre Borlu dokuzu Müslümanlara (Kethüda/ Hacı Durmuş/ Kara Ali/ Baba Mescidi/ Çeşme/ Arabşir/ Çavuş/Cami/Hacı Ayvad/ Kadı Pulad/ Küplüce), biri Hıristiyanlara(Gebran Mahallesi) ait on mahalleli, orta büyüklükte bir kasaba durumundadır. XVI. yüzyılda kasabanın en kalabalık kesimini Küplüce Mahallesi oluşturuyordu. 1519'da Müslüman mahallelerinde 314 hane vardı. Bunun yirmi yedi hanesini Hıristiyanlar teşkil ediyordu. Toplam nüfusu 1600 dolayında olan kasabanın hane sayısı 1568'de 604'e ulaşmıştır.⁸⁴

⁷⁸ Kenan Ziya Taş, "16. Yüzyılda Safranbolu İdari Yapısı ve Vakıfları", A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, S.29, Ankara, 1996, s.200.

⁷⁹ Koca, a.g.e., s.129. Fetter döneminde Anadolu'ya gelen Ruy Gonzales de Clavijo Seyahatnamesinde İsfendiyar'ın Timur'un egemenliğini tanımاسının sebebini şu şekilde anlatmıştır: "Ankara Savaşı'nın mağlûbu Sultan Bayezid, daha önce İsfendiyar'ın babası Kötürüm Bayezid'i öldürüp bütün arazisini ele geçirmiştir. Timur ise, Bayezid'i mağlûp ettikten sonra, bütün topraklarını İsfendiyar'a geri vermiş". Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu-Orta Asya ve Timur (Embajada a Tamor Lan)*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, 1994, s.67.

⁸⁰ Emecen, "Taraklıborlu'dan Safranbolu'ya- Bir Müze Şehrin Doğuşu ve Yükselişi ", 1. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu(4-6 Mayıs 1999) Ankara, 2003, VII. Dizi-Sayı:196, s.17.

⁸¹ Emecen, "Safranbolu", s.482.

⁸² Emecen, "Safranbolu", s.482.

⁸³ Kalyoncu, a.g.e. , s.16.

⁸⁴ Emecen, "Safranbolu" ,s.482.

XVII. yüzyılda Zağferanborlu olarak zikredilen bölge bu sırada on iki mahallesi, dört camii, iki hamamı bulunan bir kasaba idi.⁸⁵ Bu dönemde nüfusun 5-6 bin kişiden ibaret olduğu bilinmekle beraber kentin ekonomik ve ticari fonksiyonları bu rakamın da üstünde olduğuna işaret etmektedir.⁸⁶

XIX. Yüzyılda, 1844-1845 temettuat sayımlarına göre Safranbolu'da Müslüman Mahallesi on beşi buluyordu. Aynı yıllara ait Hıristiyan mahalleleriyle ilgili kayıtlar elimizde bulunmamakla birlikte bunlara ait dört mahallenin olduğu tahmin edilmektedir. 1897 tarihli Kastamonu Salnamesi'nde burada on sekizi Müslümanlara, dördü Hıristiyanlara ait yirmi iki mahalle bulunduğu, özellikle Akçasu, Hüseyin Çelebi, Kavak, Kırın, Hacı Ali, Bağlar adlı yeni mahallelerin ortaya çıktığı bilinmektedir.⁸⁷ Bu dönemde toplam nüfusun 8.000 olduğu belirtilmektedir. Nüfus 1965'e kadar hızlı bir düşüş yaşamış olsa da bu tarihten itibaren hızla artmış ve 1985'e gelindiğinde Safranbolu'nun nüfusu 22.400'ü bulmuştur.⁸⁸

Safranbolu'nun tarihi gelişimine bakıldığından, özellikle Osmanlı sarayında görev alan Safranbolu kökenli devlet adamlarının oluşturdukları vakıf eserlerinin yörenin ekonomisini güçlendirdiği görülmektedir.⁸⁹ Bugün itibarıyla Safranbolu'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne kayıtlı 99 adet vakıf kaydı mevcuttur. Ancak günümüze sadece 24 vakfiye ulaşmıştır.⁹⁰ Vakıflardan büyük çoğunluğu Osmanlı Dönemine ait olup bazıları da Candaroğulları Beyliği'ne aittir. Selçuklu dönemine ait vakıf ise hiç yoktur. Vakıf kayıtlarından da anlaşılıyor ki Safranbolu'nun, tarih içindeki gelişimi Candaroğulları ile başlamış ve Osmanlılar döneminde asıl hüviyetine kavuşmuştur.

⁸⁵ Emecen, "Safranbolu", s.482.

⁸⁶ Mezdi Emiroğlu, *Korunması Gereken Örnek Bir Kentimiz Safranbolu*, Ankara, 1981, s.33.

⁸⁷ Emecen, "Safranbolu", s.482.

⁸⁸ Reha Günay, *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*, Ankara, 1989, s.14.

⁸⁹ Aytekin Kuş, "Tarihi Süreç İçinde Safranbolu", İstanbul, 2011, s.19.

⁹⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı, *Safranbolu'ya Ait Vakıfların Listesi*, Ankara, 2014.

I. BÖLÜM

HAMİDE HATUN VAKFI'NIN KURULMASI

1.1. HÜSEYİN EFENDİ (CİNCİ HOCA)

1.1.1. Hayatı

Hüseyin Efendi'nin kesin olarak hangi tarihte doğduğu bilinmemektedir. Dedesi Safranbolu'nun önde gelenlerinden Şeyh Karabaş İbrahim Efendi, babası Mehmed Çelebi'dir.⁹¹ Rivayete göre soyu Sultan Alaaddin Selçukî'nin kızı ile evlenen Şeyh Sadreddin Konyevi'ye dayanmaktadır.⁹²

Hüseyin Efendi medresede okurken babasından efsunculukla ilgili dualar öğrendi. Kısa zamanda halk arasında nefesinin keskinliğiyle ünlü olduğu için Cinci Hoca ya da Hüseyin Cinnî⁹³ olarak anılmaya başlandı.⁹⁴ Öğrenimini tamamlamak için İstanbul'a gelen Cinci Hoca bir süre Süleymaniye medreselerinden birine devam etti. Burada Berber Biraderi Hasan Efendizâde Şeyh Mehmet Efendi'den ders aldı. Şeyh Mehmet Efendi'nin İzmir kadılığına tayininden sonra açıkta kalınca geçimini sihir ve efsundan temin etmeye başladı.⁹⁵

Bu sırada Osmanlı tahtında bulunan Sultan İbrahim (1640-1648) her ne kadar bazı kaynaklarda “deli” olarak belirtilse de, tahta çıkana kadar her geçen gün ölüm korkusuyla yaşadığı için sinirleri bozulmuş ve akli dengesi sarsılmıştı.⁹⁶ I. Hami Danişmend, Sultanın durumunu “*hafakan ve sevdaî illet*” olarak zikrederek, çareyi oğlunu okutmakta gören Valide Kösem Sultan tarafından Cinci Hoca'nın saraya davet edildiğini belirtir.⁹⁷ Cinci Hoca okuduğu dualarla Sultan İbrahim'i rahatlatmış ve bundan dolayı Sultanın olağanüstü ilgisine mazhar olmuştur.⁹⁸

⁹¹ Abdülkadir Özcan, “Hüseyin Efendi”, *DIA*, C.18, İstanbul, 1993, s.541.

⁹² Ahmet Refik Altınay, *Tarihi Simalar Tesâvir-i Rical*, (Yayınlayan: Yücel Demirel, Ziver Öktem), İstanbul, 2011, s. 63.

⁹³ Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l Ebrar Zeyli*, (haz. Nevzat Kaya), Ankara, 2003, s.15.

⁹⁴ İsmail Hami Danişmend, *İzahî Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, İstanbul, 1972, s.391.

⁹⁵ Özcan, a.g.m., s.541. Şeyh Mehmet Efendi, İzmir kadılığına atandıktan sonra yanına Hüseyin Efendiyi almamış nedeni sorulduğunda da “*Behey Efendi! Bizim ırzımız vardır. Avret ve oğluna efsun okuyan bir sehhar-ı nabekârı bile götürüp mansibümüzda bednam mı olalım*”, demiştir. Ahmet Refik Altınay, *Osmanlı'da Hoca Nüfuzu*, Toplumsal Dönüşüm Yayıncıları, (çev: Güven Akçağ), İstanbul, 1997, s.61.

⁹⁶ *Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih-Medeniyet-Kültür)*, C.IV, İstanbul, 1993, s.82.

⁹⁷ Danişmend, a.g.e., s.391.

⁹⁸ Altınay, *Tarihi Simalar Tesâvir-i Rical*, s. 62.

Cinci Hoca âni bir yükselişle ilk olarak Hariç müderrisliğine atanmış daha sonra da Süleymaniye müderrisliği ve Galata kadılığına getirilmiştir (1642).⁹⁹ Buna ilave olarak Hâce-i Sultâni (padişah hocası) ve Anadolu Kazaskerliği(1644) gibi en büyük makamlara kadar yükselmiştir.¹⁰⁰ İkameti için de hazine tarafından Mahmut Paşa Camii yanında büyük bir saray inşa ettirilmiştir.¹⁰¹

Cinci Hoca böylelikle Sultan İbrahim döneminde makam ve şöhrete kavuşmuş ve bu sayede büyük servet elde etmiştir. Bununla ilgili Mehmet Halife, "günden güne o derece sayılır ve el üstünde tutulur oldu ki, vezir-i azam bile ona başvurmaya başladı" diyerek Cinci Hoca'nın saraydaki gücünü ve etkisini belirtmektedir.¹⁰² Medrese hocalarını ve kadıları rüşvet karşılığında atayan Cinci Hoca, kendisine verilen yetkileri kötüye kullanmıştır. Kâtip Çelebi, bu durumla ilgili Bursevî Mehmet Çelebi'nin beş bin kuruş vererek Cinci Hoca tarafından Mekke kadılığına getirildiğini söylemektedir.¹⁰³ Aynı şekilde Naima'da o dönemde neredeyse bütün kadıların "Hoca Efendi ameli ile" atanmış olduğunu belirterek bu duruma tepki göstermiştir.¹⁰⁴

Cinci Hoca padişaha olan yakınlığı sebebiyle getirildiği Anadolu Kazaskerliğinde iki sene kadar kaldıktan sonra rüşvet aldığı, kadılıkları para ile sattığı gerekçesiyle Rebiü'l-evvel 1056 Nisan/Mayıs 1646'da azledilmişse de Ramazan'da (Ekim) ikinci defa atanmıştır. Cemâziyel-evvel 1057/Haziran 1647'de azledilip dördüncü günü üçüncü defa atanmıştır. Gerçi onuncu gün tekrar azledilmiş ve 1 Recep/2 Ağustos 1647'de dördüncü defa atanmış ve 12. günü azledilerek Şevval'de (Kasım) İzmit'e gönderilmiştir.¹⁰⁵ Birkaç gün sonra İstanbul'a dönmesine izin verildiyse de tekrar cezalandırılmış ve bu defa Gelibolu'ya gönderilmiştir.

⁹⁹ Altınay, *Tarihi Simalar Tesâvir-i Rical*, s. 62.

¹⁰⁰ Danişmend, *a.g.e.*, s.391.

¹⁰¹ Özcan, *a.g.m.*, s.542.

¹⁰² Mehmet Halife, *Tarih-i Gilmani*, (Haz. Kamil Su), İstanbul, 1976, s.24.

¹⁰³ Kâtip Çelebi, *Fezleke Tarihi Tahlîl Ve Metin*, C.I-III, Haz. Zeynep Aycıbin, (Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007, s.205.

¹⁰⁴ Altınay, *Tarihi Simalar Tesâvir-i Rical*, s.65.

¹⁰⁵ İsmail Katığ, Osmanlı Devleti'nde Ulema Yozlaşmasının Tipik Bir Temsilcisi Olarak Safranbolu'lu Hüseyin Efendi: Namı Diğer Cinci Hoca, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, S.10, Temmuz-Aralık 2012, s.197-235. Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani*, C. III, Haz. Nuri Akbayar, İstanbul, 1996, s.703.

Gelibolu'da on gün kalan Cinci Hoca, Sultan İbrahim'in izniyle İstanbul'a dönmüştür. Ancak bir süre sonra padişahın tahtan indirilip öldürülmesiyle hamisiz kalmıştır.¹⁰⁶

IV. Mehmet'in (1648) tahta çıkışması Cinci Hoca'nın da sonunu getirmiştir. Askere verilmesi kararlaştırılan cülaus bahşişi, Sultan İbrahim döneminde hazine tamamen boşaltıldığı için tehlikeye düşmüştü. Duruma çare olarak sarayda büyük servet biriktirmiş olan Cinci Hoca'dan 200 kese altın istenmiştir.¹⁰⁷ Fakat Cinci Hoca "Paralarım elli keseye çıkmaz!" diyerek reddetmiştir. Ancak evinde yapılan aramada 200 kese kuruş, sandıklar dolusu altın, 50 kadar samur kürk çıkmış, kazaskerliği zamanındaki günlük defterlerden aldığı rüşvetler de hesap edilince bütün servetinin 3.000 keseden fazla olduğu anlaşılmıştır.¹⁰⁸ Cinci Hoca'nın bütün serveti müsadere edilerek askere cülaus bahşişi olarak verilmiştir. Cülaus bahşişi olarak dağıtılan bu paralar ayarının tam olması hasebiyle halk arasında "Cinci Akçesi" diye adlandırılmıştır.¹⁰⁹

Cinci Hoca daha sonra manevi gücünden korkulduğu için Habeş Vilayeti İbrim Sancağı'na sürülmüşine rağmen rahatsızlığı nedeniyle İstanbul'da kalmasına izin verilmiştir. Bazı kaynaklar Mısır'a sürüldüğünü, yolda sağlığı bozulduğu için Mihaliç-Karacabey'de oturmasına izin verildiğini belirtir. Hüseyin Efendi İstanbul'a dönmek için Kırım Hanı'nı aracı yapmış fakat sonuç alamamıştır. Mallarının müsadere edilmesinin ardından servetinin hazine yerine sadrazam ve diğerlerinin ceplerine girdiği yollu dedikoduları yayılmaya başlayınca 29 Ekim 1648'de İstanbul'dan gönderilen Limnili Hüseyin Çavuş adlı bir cellât tarafından işkence ile öldürülmüştür.¹¹⁰

1.1.2. Siyasi Faaliyetleri

Cinci Hoca'nın Osmanlı sarayına girişi ve padişah başta olmak üzere saray nezdinde sahip olduğu nüfuz, kaçınılmaz olarak onun devlet işlerine müdahale bir konum almasına neden olmuştur. Sultan İbrahim'in saltanatı sırasında saray entrikalarında, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde söz sahibi bir kişi haline

¹⁰⁶ Özcan, *a.g.m.*, s.542.

¹⁰⁷ Osmanlı Ansiklopedisi, s.108.

¹⁰⁸ Altınay, *Tarihi Simalar Tesâvir-i Rical*, s.69. Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s.1041.

¹⁰⁹ Özcan, *a.g.m.*, s.542. Altınay, *Tarihi Simalar Tesâvir-i Rical*, s. 69. Danişmend 1,958,400 duka altın tutan bahşisin 1,920,000 altınının cinci parası olduğunu belirtir. Danişmend, *a.g.e.*, s.414.

¹¹⁰ Katkı, *a.g.m.*, s. 231. Özcan, *a.g.m.*, s.542. Danişmend, *a.g.e.*, s.413. Altınay, *Tarihi Simalar Tesâvir-i Rical*, s. 69.

gelmiştir. Kösem Sultan'la işbirliği yaparak padişah üzerinde etkin olan saray ve askeri çevrelerle ittifak halinde olmuş, devlet işlerine karışmaktan geri durmamıştır.¹¹¹

Cinci Hoca, Sadrazam Kara Mustafa Paşa'ya karşı Silahtar Yusuf Paşa ile işbirliği yaparak, Sultan İbrahim'in gözünden düşmesini sağlamıştır.¹¹² Bunun üzerine Sadrazam Kara Mustafa Paşa görevinden alınmış bir süre sonra öldürülmüştür(1643).¹¹³ Öldürülmesiyle ilgili Kâtip Çelebi “*Cinci Hoca marifetiyle gece siyâset ve katl olundu*” demektedir.¹¹⁴ Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesi rüşvet ve yolsuzluğun artmasına, keyfi atamalara ve mali anlamda alınan tedbirler kaldırılarak hazinenin tüketilmesine sebep olmuştur.

Girit Seferi sırasında İstanbul'da yaşanan bazı siyasal gelişmelerde de Cinci Hoca'nın etkinliği söz konusudur. Nitekim Venedik'e karşı Girit'e sefer açılmasında da Cinci Hoca'nın rolü olduğu bilinmektedir. Mısır'a sürülen Kızlarağası Sünbül Ağa ve maiyetinin Girit Adası civarında Malta korsanları tarafından gasp edilmesi üzerine Girit seferine emir çıkmış ve Kaptan-ı Derya Silahdar Yusuf Paşa bu sefere memur edilmiştir.¹¹⁵ Uzunçarşılı, Vezir-i azamın muhalefetine rağmen Yusuf Paşa ile Cinci Hoca'nın ısrarı üzerine Venediklilerle savaşa karar verildiğini belirtir.¹¹⁶ Ayrıca Cinci Hoca'nın medrese tahsilini tamamlamadan padişaha nüfuz ederek önemli makamlara gelmesi, Şeyhülislam Yahya Efendi başta olmak üzere ulemanın itibarını sarsmıştır.¹¹⁷ Bu yüzden sarayda kaldığı müddetçe başlıca azl, tayin ve katl olaylarında Cinci Hoca'nın etkinliği kabul edilmektedir.

1.1.3. İlimi Kişiliği

Cinci Hoca'nın hayatı ve faaliyetlerine bakıldığından kendisinin ilmi bir kişiliğe sahip olmadığı görülmektedir. Nitekim bütün Osmanlı tarihi boyunca görüle-

¹¹¹ Katçı, a.g.m., s. 231.

¹¹² Danişmend, a.g.e., s.392.

¹¹³ Mustafa Nuri Paşa, Cinci hocanın etkisi altına giren Sultan İbrahim'in sadrazamın azledilmesi için bahane aradığını ve gereksiz sorular sorarak zor durumda bırakıldığını söylemektedir. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyic ül- Vukuât*, C.I-II, (Haz. Neşet Çağatay), 2. Baskı, Ankara, 1987, s.243.

¹¹⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e., s.930.

¹¹⁵ Katçı, a.g.m., s.222.

¹¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III, Ankara, 1951, s.223.

¹¹⁷ Özcan, a.g.m., s.542. Cinci hocanın sultana bir anda nüfuz edip yüksek makama gelmesine tepki gösteren Şeyhülislam Yahya Efendi, Kanun değildir, diyerek bu duruma karşı çıkmış fakat engel olamamıştır. Altınay, *Osmanlı'da Hoca Nüfuzu*, s.61-62.

ceğî gibi görev ve sorumluluk alanlarını aşan ve siyasetle içli dışlı olan ulema sınıfı zamanla ilim adamlığı sıfatından uzaklaşmıştır. Cinci Hoca ise zaten yeterli bir ilmi eğitim almadığı gibi kendisini geliştirmek için de herhangi bir çaba harcamamıştır.¹¹⁸ Karaçelebizade Abdülaziz Efendi Cinci Hoca'yı “*Sultan İbrahim'e duhûl ve ervâh-i habise gibi hulûl eden*”, biri olarak tanımlamıştır.¹¹⁹ Evliya Çelebi ise Cinci Hoca'nın ilmi kişiliği hakkında:

“... Allah âlimdir, şerikimiz (*ders arkadaşımız*) olması cihetiyile keyfiyet-i hali mâmumumuz (*durumunu biliriz*). *İlm-i davetten* (*dua biliminden*) asla bir harf bilmez idi. Ancak baht ve talihi bir zaman müsaade edip, ol dahi selek-i atlas-ı bukalemunde (*bu değişen dünyada*) pây-bâflık (*çulhalık*) edip sağa ve sola gûnâgûn (*çeşit çeşit*) mezikler attı”¹²⁰ diyerek bilgi vermektedir.

Cinci Hoca, her ne kadar ilmi bir kişiliğe sahip olmasa da Anadolu Kazaskerliği yaptığı dönemde memleketi Safranbolu'da birçok eser yaptırmış ve annesi Hamide Hatun adına büyük bir vakıf kurmuştur (1645). Bu sayede Safranbolu'nun sosyal, iktisadi ve ekonomik olarak gelişmesini sağlayarak, kentin bugünkü tarihi dokusunun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

1.2. VAKFIYESİ İŞİĞINDA HAMİDE HATUN'UN HAYATI VE VAKFI

Hamide Hatun Vakfı, Hicri 15 Safer 1055 (12 Nisan 1645) tarihinde Safranbolu'da kurulmuştur. Vakfiyenin orijinal nüshası Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, 601 numaralı defterin 212. sayfa 279. sırasında kayıtlıdır. Safranbolu'da kurulmasına rağmen, kaydı İstanbul'da bulunan vakıf, vakfiyenin düzenleniş tarihi olan 1055/1645'den 270 yıl sonra tescil edilerek kayıtlı vakıf olabilmıştır.

Vakfiyenin baş kısmında besmele, hamdele ve salvele cümlelerinden sonra “*Dünya Âhiret'in tarlasıdır*” fehvasınca vakıf yapmaktaki niyet zikredilmiştir. Ardından Hamide Hatun, vakıfin gelir getiren müesseselerini tahsil edilecek gelirle yapılacak harcamaları, müesseselerde çalışanlar ve onlara ödenecek ücretleri ayrıntılıyla belirtilmiştir. Ayrıca vakfa gelir getiren akarın yani, han, hamam, dükkân, menzilin (konak) gereği gibi, geçerli olan râyiciyle, kanunlara uygun bir şekilde kiraya verilmesini ve kira sözleşmesinin her sene yenilenmesini istemiştir.

¹¹⁸ Katkı, *a.g.m.*, s.231.

¹¹⁹ Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, *a.g.e.*, s.20.

¹²⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname (Gördüklerim)*, Haz. Mustafa Nihat Özön, İstanbul, 2005, s.170.

Vakfı amacına uygun şekilde yönetmek, gerekli harcamaları yapmak ve görevlileri denetlemek için Muslî Ağa ibn-i Osman geçici olarak mütevelli tayin edilmiştir. Vakfin gelir ve giderlerini eksiksiz olarak tahsil edilip yazılmasında mütevelliye yardımcı olarak câbi ve kâtip atanmıştır. Hamide Hatun hayatımda müddetçe mütevelliği kendi üzerine almış, vefatıyla tevliyet vazifesini soyuna bırakmıştır. Bu açıdan vakıf, yarı-ailevi vakıf niteliği taşımaktadır.

Hamide Hatun Vakfı kurulduğunda mütevelli tarafından idare olunan mülhak vakıf iken, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1860 sayılı kararıyla 02.03.1940 tarihinde mazbutaya alınmıştır.¹²¹

1.2.1. Hamide Hatun Vakfı'nın Mütevellileri

Hamide Hatun oğlu Hüseyin Efendi (Cinci Hoca) tarafından kurdurulan vakfin yönetimini hayatımda olduğu müddetçe kendi üzerine almıştır. Kendisinden sonra bu görevi soyuna bırakmış ve neslin kesilmesi durumunda ahret oğlu İbrahim Efendi İbn-i İsmail'i günlük on akçe ile mütevelli olarak tayin etmiştir. Bu durum vakfiyede şu şekilde ifade edilmektedir ; "... Evkâf-ı mezbûrenin ğallâtına hayatda oldukça ben mutasarrife olub vefatımdan sonra evlâdîm ve evlâdî evlâdîm batnen ba'de batnin ile'l-inkıraz mutasarrıflar olub ba'de'l-inkırazi'l-küll kuzatı zümre-i celîlesinden aharına oğlum olan İbrahim Efendi ibn-i İsmail evkâfîma hayatda oldukça mütevelli ve mutasarrif olub...".¹²² Hamide Hatun'un vefatından sonra vakıf şartlarına uygun olarak tevliyet Hamide Hatun'un evlatlarına kalmıştır. Tevliyet vazifesinin rub' (1/4) ve nîsf (yarım) hisse olarak evlad-ı vakıf tarafından paylaşıldığı bazı dönemlerde ise tam hisse olarak tevcih edildiği görülür.

Haremeyn Mukataası Atik Esas Defterine göre, Osman ibn-i Feyzullah'a 19 Rebiü'l-evvel 1143/2 Ekim 1730 tarihinde tevliyet tevcih edilmiş ve beratı verilmiştir. 28 Safer 1168/14 Aralık 1754 tarihinde ise tekrar berat verilerek ataması yenilenmiştir. Ölümü üzerine tevliyet 2 Safer 1169/7 Kasım 1755'de evlâd-ı vâkıfdan Feyzullah ve Ahmet'e tevcih edilmiştir. 24 Rebiü'l-evvel 1180/30 Ağustos 1766'de Feyzullah'ın ölümü üzerine yerine kardeşi ve ortağı olan Abdullah atanmıştır. Abdullah'ın tevliyet vazifesini uzun süre devam ettirdiği 8 Zilkade 1187/21 Ocak

¹²¹ VGMA, VGM. DEFTER- 00205. 00185.

¹²² VGMA, *Vakfiye Defteri* No: 601-212-279.

1774 ve 11 Recep 1203/7 Nisan 1789 tarihlerinde verilen culüs beratından anlaşılmaktadır.¹²³

7 Şaban 1208/10 Mart 1794 tarihinde tevliyet vazifesine Abdullah'ın oğlu Seyyid Ahmet ve amcazadeleri Seyyid Osman ve Feyzullah ortak olarak atanmıştır.¹²⁴

20 Şaban 1209/12 Mart 1795'de Seyyid Mehmet, Seyyid Mustafa ve Feyzullah'ın oğlu Seyyid Ahmet'e tevliyet verilmiştir. Ahmet'in vefatı üzerine, 24 Safer 1211/29 Ağustos 1796'da Seyyid Mehmet, Seyyid Mustafa ve Feyzullah'ın oğlu Seyyid Osman'nın ataması yapılmıştır. Mehmet'in vefatı üzerine yerine 2 Zilhicce 1213/ 7 Mayıs 1799'da Seyyid Mustafa bin Abdullah ve Seyyid Osman bin Feyzullah atanmıştır. Seyyid Osman bin Feyzullah'dan sonra 19 Şaban 1235/1 Haziran 1820'de oğulları Ahmet bin Seyyid Osman ve Feyzullah bin Seyyid Osman'a atama berati verilmiştir. 22 Rebiü'l-âhir 1290/19 Haziran 1873 tarihinde tevliyetin rub^c(1/4) hissesi Ahmet bin Seyyid Osman'ın oğlu Seyyid Osman'a tevcih edildiği görülmektedir.¹²⁵

Seyyid Osman'ın 1314/1897 tarihine kadar görevde devam ettiği vakıf muhasebesi vekili Ali Rakîb Bey'e açtığı dava neticesinde bilinmektedir. Şer'iye siciline göre; 1290/1873 tarihi itibarıyle sahip olduğu rub^c(1/4) hisse tevliyetine ve gallesine mutasarrif olan Seyyid Osman, 1302/1884 tarihinden itibaren fazla-i vâkıftan hissesine düşen miktarı kendisine vermeyen Ali Rakîb Bey'i tevliyet işlerine müdahale ettiği gerekçesiyle dava etmiştir. Ali Rakîb Bey Seyyid Osman'nın Hamide Hatun'un soyundan gelmediğini öne sürmesi üzerine, Seyyid Osman babasının ve dedesinin Hamide Hatun'un ahret oğlu İbrahim Efendi İbn-i İsmail'in soyundan geldiğini ispat etmiştir. Bunun üzerine 29 Şaban 1314/2 Şubat 1897 tarihi itibarıyle Ali Rakîb Bey'e Seyyid Osman Efendi'nin hissesine düşen miktarı ödemesi ve tevliyete müdahale etmemesi hususunda tembih olunduğuna dair mahkeme kararı çıkmıştır.¹²⁶

Seyyid Mustafa bin Abdullah vefat ettikten sonra da yerine nîsf hisse (yarım) ile oğlu Seyyid Abdullah'ın 27 Zilkade 1244/31 Mayıs 1829 tarihinde ataması

¹²³ VGMA, *Defter No:30/1,s.196-197.*

¹²⁴ VGMA, *Defter No:30/1,s.196-197.*

¹²⁵ VGMA, *Defter No:30/1,s.196-197.*

¹²⁶ S.Ş.S., 08360. 00001.

yapılmıştır.¹²⁷ 11 Cemâziyel-evvel 1279/4 Kasım 1862 tarihinde toplam 4 hisse olan tevliyetin yarısı ile Hacı Abdullah ibn Mustafa tekrar görevlendirilmiştir.¹²⁸ 1870 ve 1874 tarihli iki ayrı muhasebe belgesinde bu tarihlerde vakfin mütevellisi olarak zikredilen Hacı Abdullah'ın görevine devam ettiği görülmektedir.¹²⁹ Hacı Abdullah'ın vefatı üzerine 9 Recep 1313/ 26 Aralık 1895 tarihinde nîsf hisse (yarım) ile tevliyet görevi oğullarından Mehmet (Fevzi) ve Abdullah'a kalmıştır.¹³⁰ Böylelikle tevliyetin yarısının 1829 tarihinden 1895 tarihine kadar evlad-ı vâkıfdan Hacı Abdullah'da olduğu görülmektedir. 5 Zilhicce 1328/8 Aralık 1910 tarihli mahkeme kaydına göre Mehmet Fevzi Efendi'nin vefatıyla rub' hissesi oğulları Mehmet ve Ahmet'e kalmıştır.¹³¹

Şahsiyet Kaydına göre, 6 Kanun-ı evvel 1333/6 Aralık 1917 tarihinde tevliyet Sâre ve Habibe Hanım'a ortak olarak tevcih olunmuştur. Sâre Hanım'ın vefatıyla uhdesinde bulunan yarım hissesi Habibe Hanım'a verilmiş böylelikle Habibe Hanım tevliyetin tamamına sahip olmuştur.¹³²

¹²⁷ VGMA, *Defter No:30/1,s.196-197.*

¹²⁸ S.Ş.S., 08361. 00002.

¹²⁹ BOA, EV. MH- 01773. 00011, BOA, EV. MH- 01898. 00062.

¹³⁰ S.Ş.S., 08361. 00002.

¹³¹ S.Ş.S., 08362. 00010.

¹³² VGMA, VGM. DEFTER- 00205. 00186.

Tablo 1: Vakıf Mütevellileri ve Görev Yaptıkları Tarihler

Mütevelli	Görev Yaptığı Tarih	Hisse
Osman ibn-i Feyzullah	19 Rebiü'l-evvel 1143 / 2 Ekim 1730'dan, 28 Safer 1168/14 Aralık 1754'e kadar.	Tam
Feyzullah ve Ahmet	2 Safer 1169 / 7 Kasım 1755	Tam
Abdullah	24 Rebiü'l-evvel 1180/30 Ağustos 1766	Tam
Seyyid Ahmet, Seyyid Osman ve Feyzullah	7 Şaban 1208/10 Mart 1794	Ortak
Seyyid Mehmet, Seyyid Mustafa, Seyyid Ahmet	20 Şaban 1209/12 Mart 1795	Ortak
Seyyid Mehmet, Seyyid Mustafa ve Seyyid Osman	24 Safer 1211/29 Ağustos 1796	Ortak
Seyyid Mustafa bin Abdullah ve Seyyid Osman bin Feyzullah	2 Zilhicce 1213/ 7 Mayıs 1799	Ortak
Ahmet bin Seyyid Osman	19 Şaban 1235/1 Haziran 1820	Rub ^c (1/4)
Feyzullah bin Seyyid Osman	19 Şaban 1235/1 Haziran 1820	Rub ^c (1/4)
Seyyid Osman bin Ahmet	22 Rebiü'l-âhir 1290/19 Haziran 1873	Rub ^c (1/4)
Seyyid(Hacı) Abdullah bin Mustafa	27 Zilkade 1244/31 Mayıs 1829'dan 9 Recep 1313/ 26 Aralık 1895'a kadar	Nisf(yarım)
Mehmet(Fevzi) – Abdullah	9 Recep 1313/ 26 Aralık 1895	Nisf(yarım)
Mehmet – Ahmet	5 Zilhicce 1328/8 Aralık 1910	Rub ^c (1/4)
Sare ve Habibe	Kanun-1 evvel 1333/ 6 Aralık 1917	Ortak
Habibe	1940	Tam

II. BÖLÜM

HAMİDE HATUN VAKFI'NIN HAYRATINDAN OLAN VAKIFLAR (CAMİİ,MESCİD)

2.1. BEDİL CAMİİ

2.1.1.Camii'nin Yeri ve Yapımı

Bedil Camii, Safranbolu'nun Eflani kazasında bulunmaktadır. Günümüzde Bedil Köyü Camii olarak zikredilmektedir. Kimin yaptırdığı ve yapıldığı tarihte ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Fakat arşiv belgelerine göre 1181/1767' den önce yapıldığı muhtemeldir.

Tam olarak ne zaman ve ne şekilde Hamide Hatun Vakfi'nın bünyesine dâhil olduğunu bilemediğimiz Bedil Camii, ilk defa imam ve hatip atamalarına dair kayıtlardan elde edilen 1767 tarihli belge ile vakıfla ilişkilendirilmiştir. Daha sonra adı geçen caminin vakıfla ilgili muhasebe kayıtlarında ve şer'iye sicillerindeki kayıtlarında adı çokça geçmektedir. Bu açıdan Bedil Camii'si vakfiyede bulunmayıp hayratından olan vakıf mülkü olarak tanımlanabilir.

2.1.2. Camii'nin Gelir Kaynakları ve Giderleri

Muhasebe kayıtlarına göre Hamide Hatun Vakfi'nın gelir getiren akarlarından bir bölümü Bedil Camii şerifinin görevlilerine tahsis edilmiştir. Vakfin 1 Muharrem 1274/22 Ağustos 1857 tarihli bir senelik muhasebesine göre toplam 1.970 kuruş olan han, hamam, dükkânlar ve menzilinin gelirlerinden 27 kuruşu caminin imam ve hatibine gönderilmiştir.¹³³

1 Mart 1287/13 Mart 1871 tarihli vakıf muhasebesine göre bu tarihte vakfin gelirlerinin toplamı olan 2.104 kuruş 20 paradan 40 kuruş caminin görevlilerine ödenmiştir.¹³⁴ 1291/1875 tarihinde de ödenen miktar değişmemiş 3.970 kuruş olan gelirden 40 kuruş camide hatiplik vazifesi yapan görevliye verilmiştir.¹³⁵

¹³³ BOA, EV. MH- 00710.00056,710/43.

¹³⁴ BOA, EV. MH- 01773. 00011.

¹³⁵ BOA, EV. MH- 01898. 00062.

Tablo 2: 1857/ 1871/ 1875 Tarihlerinde Cami Görevlilerine Ödenen Maaş

Tarih	Hamide Hatun Vakfının Toplam Geliri	Görevlilere Ödenen Maaş
1 Muharrem 1274/22 Ağustos 1857	1.970 Kuruş	27 Kuruş
1 Mart 1287/ 13 Mart 1871	2.104 Kuruş 20 Para	40 Kuruş
1291/1875	3.970 Kuruş	40 Kuruş

2.1.3. Camii'de Görev Yapan İmam ve Hatipler

Bedil Camii'nde imamet ve hitabet görevi ile ilgili en eski belge 5 Muharrem 1181/3 Haziran 1767 tarihinde yazılmış bir berattır. Buna göre 1767 tarihinde caminin imamet vazifesini günlük dört akçe ile Mehmet Halife ve iki akçe ile Seyyid Osman Halife birlikte yürütmektedir. Ancak bu dönemde görevlendirme ile ilgili bazı anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Mehmet Halife'nin görevi terk ettiğini ileri sürerek dört akçeyi de Seyyid Osman Halife kendi üzerine almak istemiştir.¹³⁶ 25 Rebiü'l-âhir 1182/8 Eylül 1768 tarihi itibarıyle Seyyid Osman Efendi'nin haksız şekilde vazifeyi üzerine aldığı anlaşılmış ve Mehmet Halife'ye görevi tekrar iade edilmiştir.¹³⁷

10 Muharrem 1253/16 Nisan 1837 tarihli maruzatta Bedil Camii'nde günlük altı akçe ile imam, üç akçe ile hatiplik vazifesini yürüten Ebubekir Halife bin Halil'in çocuksuz olarak vefat ettiği bildirilmiştir. Bunun üzerine imtihan yapılmış ve başarılı olan Mustafa Halife ibn Osman'a imamet ve hitabet görevinin verilmesi talep edilmiştir.¹³⁸

18 Muharrem 1273/18 Eylül 1856 tarihine kadar imamet ve hitabet vazifesinin Seyyid Mustafa Efendi'de olduğu, kendisinin vefatıyla bahsi geçen görevler büyük oğulları Osman ve Mehmet Efendi'ye asaleten, küçük oğlu Ahmet Efendi'nin görevi ise Osman Efendi'ye niyâbeten tevcihî hususu yazılan tezkereden anlaşılmaktadır.¹³⁹ Şahsiyet kaydına göre Bedil Camii Şerifi'nin imamet vazifesi 18 Muharrem 1273/18 Eylül 1856 tarihinde Osman Efendi, Mehmet Efendi ve Osman Efendi'nin gözetimiyle Ahmet Efendi'ye tevcih edilmiştir. Osman Efendi bin

¹³⁶ VGMA, VGM. DEFTER- 01280. 00107/s.210.

¹³⁷ İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ, EVKAF MÜFETTİŞLİĞİ- 00185. 00036.

¹³⁸ BOA, EV. BKB- 00036. 00100, BOA, EV. BKB- 00036. 00099.

¹³⁹ BOA, EV. MH- 00574. 00128.

Mustafa aynı zamanda 13 Şevval 1285/27 Ocak 1869 tarihi itibarıyla günlük altı akçe ile hitabet vazifesini de yürütütmektedir.¹⁴⁰

Hamide Hatun Vakfi'ndan Bedil Camii görevlilerine ödenen maaşlarda zaman zaman aksamalar olmuş camii görevlilerinin uzun süre maaş alamadığı görülmüştür. Örneğin Osman Efendi bin Mustafa'nın 1304/1886 senesinden 1317/1901 senesine kadar maaşını alamadığı vakıf muhasebesine bildirdiği maruzattan öğrenilmektedir.¹⁴¹

1331/ 1912-1913 tarihinde Osman Efendi bin Mustafa ve Mehmet Efendi'nin vefatıyla imamet vazifesinin 2/3'si boş kalmış 2 Muharrem 1332/1 Aralık 1913 tarihi itibarıyle hisseler Ahmet Efendi'ye tevcih edilmiştir. Osman Efendi'nin ölümüyle hitabet görevi de boş kalmıştır. Osman Efendi'nin oğlu olan Osman'a yaşı küçük olması hasebiyle Ahmet Efendi'nin gözetimi şartıyla hitabet görevi geçmiştir.¹⁴²

Tablo 3: Camii Görevlileri ve Görev Tarihleri

Camii Görevlisi	Görevi	Görevde Olduğu Tarih
Mehmet Halife- Seyyid Osman Halife	İmamet-Hitabet	5 Muharrem 1181/ 3 Haziran 1767
Ebubekir Halife bin Halil	İmamet-Hitabet	10 Muharrem 1253/ 16 Nisan 1837(öncesi)
Seyyid Mustafa Efendi	İmamet-Hitabet	18 Muharrem 1273/18 Eylül 1856(öncesi)
Osman Efendi bin Mustafa – Mehmet- Ahmet Efendi	İmamet	18 Muharrem 1273/18 Eylül 1856
Osman Efendi bin Mustafa	Hitabet	13 Şevval 1285/ 27 Ocak 1869'den 1331/ 1912-1913'e kadar.
Ahmet Efendi	İmamet	2 Muharrem 1332/ 1 Aralık 1913
Osman bin Osman Efendi	Hitabet	2 Muharrem 1332/ 1 Aralık 1913

2.2. MURAD PAŞA ATİK CAMİİ

2.2.1. Camii'nin Yeri ve Yapımı

Murat Paşa Camii, İstanbul'un Fatih ilçesinin Yusuf Paşa semtinde Millet Caddesi ile Vatan Caddesi'nin kesiştiği noktada Aksaray Meydanı'nda

¹⁴⁰ VGMA, VGM. DEFTER- 00205. 00185.s.188-189.

¹⁴¹ VGMA, VGM. DEFTER- 04072. 00076.

¹⁴² VGMA, VGM. DEFTER- 00205. 00185.s.188-189.

bulunmaktadır. Camiyi Fatih Sultan Mehmet'in vezirlerinden Has Murad Paşa (876-882) 1471-72/1477 senelerinde yaptırmıştır.¹⁴³

2.2.2. Camii'nin Mimari ve Sanat Özellikleri

Murad Paşa Camii, kesme taştan alçak bir ihata duvarı ile çevrili avlunun ortasında yer alır. Avluya giriş farklı iki yönde bulunan basık kemerli birer kapı ile sağlanmaktadır. Tabhaneli camii tipinde inşa edilen yapı, kibele ekseninde eşit büyülükte ve 10,5 m. çapında kubbeli iki birimle iki tarafta yer alan kare planlı ve kubbeli ikişer tabhâneden oluşmaktadır. Tabhanelerin harimden alçak tutulduğu yapıda dıştan kademeli bir görünüm sağlanmıştır. Kuzey cepheyi kaplayan son cemaat yeri kesme taş olup diğer duvarlar bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla almış örgüye sahiptir. Girişin üzerinde yapının tarihini veren kitabe ile bunun üzerinde palmet formlu aynalı hatla yazılmış "Rabbena" duası bulunur. Burada altigen ve altı kollu yıldız şeklinde renkli taş kakmalar dikkati çekmektedir.¹⁴⁴

2.2.3. Camii'nin Gelir Kaynakları ve Giderleri

Hamide Hatun, Cinci Hanı, Çifte Hamamı, ellî adet dükkan ve bir mülk menzilden hâsil olan kira gelirlerinin bir bölümünü 15 Safer 1055/12 Nisan 1645 tarihli vakfiyesinde Murad Paşa (Atik) Camii'nde görevli cûzhana verilmesini şart etmiştir. Bu durum vakfiyede: "..... maru'z-zikr han ve hamam ve dükkanlar ile menzili sene be sene ecr-i misli ve icare-i mu'tade ile icar olunub hasıl olan ücretinden mahmiyye-i mezbûrede Murad Paşa Atik Câmi'i Şerîfi'nde ba'de salâti'l-fecri Kur'an-ı Azîmu's-şandan küll-ü yevm on cüz'ü şerîf tilâvet olunub ..."¹⁴⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

Vakfiyeye göre Hamide Hatun, Murad Paşa Camii'nde sabah namazından sonra her gün Kur'an-ı Kerim'den on cüz okunarak ruhuna bağışlanması ve cûzhana vazifesi için günlük iki akçe verilmesini istemiştir.

¹⁴³ Zeynep Hatice Kurtbil, "Murad Paşa Külliyesi", *DIA*, C.31, İstanbul, 1993, s.192. Tahsin Öz Cami'nin 870-876/ 1465-1471 yıllarında yapıldığını söylemektedir. Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, C.I-II, Ankara, 1997, s.108.

¹⁴⁴ Kurtbil, *a.g.m.*, s.192.

¹⁴⁵ VGMA, *Vakfîye Defteri* No: 601-212-279.

2.3. KALE KAPI MESCİDİ

2.3.1. Mescid'in Yeri ve Yapımı

Kale Kapı Mescidi Safranbolu'da Kale kapısında bulunan bir mescid olarak tabir edilir. Ancak günümüzde kalenin yıkılmış olması bu mescidin yerini tam olarak tespit etmemizi engellemiştir.¹⁴⁶ H. 1055/M. 1645 tarihinden önce yapıldığı düşünülen mescidin H. 1039/M. 1892 tarihine kadar varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.

2.3.2. Gelir Kaynakları ve Giderleri

Hamide Hatun, Cinci Hanı, Çifte Hamamı, eşi adet dükkan ve bir mülk menzilden hâsil olan kira gelirlerinin bir bölümünü 15 Safer 1055/12 Nisan 1645 tarihli vakfiyesinde Kale Kapısında bulunan mescidin hizmet edenlerine vakfetmiştir. Bu durum vakfiyede şöyle açıklanır: “..... maru'z-zikr han ve hamam ve dükkanlar ile menzili sene be sene ecr-i misli ve icare-i mu'tade ile icar olunub hasıl olan ücretinden mahmiyye-i mezbûrede Taraklı Borlu'da Kal'a kapuda vaki“ mescid-i şerîfde kezalik küll-ü yevm on cüz'ü şerîf tilâvet ve kirâet olunub ruhuma ihdâ etdiklerinden sonra beher yevm ikişer akçe vazifeye mutasarrîf olalar ve yevmî bir akçe vazife ile her birinde birer kimesne Hafız-ı Ecza ve noktacı ola ve yevmî iki akçe vazîfe ile bir kimesne küll-ü leyletin birer sureti'l-mülk tilâvet eyleyub sevabını Habîbi Huda Muhammedin Mustafa sallallahu teâla aleyhi ve sellem hazretlerinin ruh-i şeriflerine ve benim ruhuma ihda eyleye ve yevmi beş akçe vazîfe ile birer müstakim kimesneleri câbi ve kâtib ola...”¹⁴⁷ diye vakfiyede istenmiştir.

Tablo 4: Mescid Görevlileri ve Aldıkları Ücretler

Görevi	Sayısı	Ücreti (Günlük/Akçe)
İmam	1	6
Cüzhan	1	2
Mülkhan	1	2
Hâfız-ı Ecza	1	1
Noktacı	1	1

Vakfiye'den anlaşıldığına göre Hamide Hatun Mescid'de her gün iki akçe ücretle Kur'an'ı Kerim'den on cüz okunup ruhuna bağışlanması istemiştir. Ayrıca günlük bir akçe ücretle Hafız-ı Ecza ve Noktacı görevlendirmiştir ve iki akçe ile her

¹⁴⁶ Kale Kapı Mescidi muhtemelen günümüzdeki Tekkeüstü Mescidi'dir.

¹⁴⁷ VGMA, *Vakfiye Defteri* No: 601-212-279.

gece Mülk Suresi'nin okunup ilk önce Hz. Muhammed (sav)'in ruhuna sonradan kendi ruhuna bağışlanması şart etmiştir.

Vakfin 19 Zilhicce 1303/1886'dan 18 Zilhicce 1306/1889 tarihine kadar olan üç senelik giderlerinde Kale Kapı Camii'nde¹⁴⁸ görevli cüzhan ve fetihhan'ın¹⁴⁹ ücretinin 300 kuruş olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁰ 1306/1889'dan 1309/1892'ye kadar ise görevli ücretlerinin 600 kuruş olduğu muhasebe kayıtlarına yansımıştır.¹⁵¹

2.3.3. Mescid' de Görev Yapan İmamlar

14 Cemâziyel-âhir 1184/5 Ekim 1770 tarihli ilama göre Seyyid Mehmet imamet vazifesini günlük 3 akçe (yarım hisse) ile yerine getiren Halil Efendi ibn-i el-hac Mustafa'nın çocuksuz olarak vefat ettiğini ileri sürerek imamet vazifesini üzerine tevcih ettirmiştir. Ancak Halil Efendi'nin çocukların olduğu ispat edilince vazifenin hak sahipleri olan Mustafa ve Ahmet'e verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵²

¹⁴⁸ Kale Kapı Mescid'i 1303/1886 tarihinden itibaren Camii olarak kaydedilmiştir.

¹⁴⁹ Vakfiye'de fetihhan'dan bahsedilmemesine rağmen 1303/1886- 1306/1889 tarihleri arasında vazifeli olarak zikredilmektedir.

¹⁵⁰ VGMA, VGM. DEFTER- 02462. 00132.

¹⁵¹ VGMA, VGM. DEFTER- 02462. 00133.

¹⁵² İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ, EVKAF MÜFETTİŞLİĞİ - 00185. 0060.

III. BÖLÜM

HAMİDE HATUN VAKFININ GELİR GETİREN MAL VARLIKLARI

(HAN,HAMAM, DÜKKÂN VE MENZİL)

3.1. CİNÇİ HANI

3.1.1. Han'ın Yeri ve Yapım Tarihi

Cinci Hanı, Sultan İbrahim (1640-1648) zamanında Kazasker olan Hüseyin Efendi (Cinci Hoca) tarafından Safranbolu'da Çarşı yakınında Tahıl Pazarı, Bostanbüki Çarşısı, muytab dükkanı¹⁵³ ve Helvacı Hasan mülküne ve bir tarafı Sultan Sokağı ile sınırlı arazi üzerine yaptırılmıştır.¹⁵⁴ Padişah'ın Safranbolu ve çevresindeki miri arazileri Hüseyin Efendi'ye temellük yoluyla verdiği bilinmektedir. Kitabesi olmadığı için hangi tarihte yapıldığı kesin değildir. Ancak vakfiyesinin düzenleniş tarihi olan 1645 yılından önce tamamlandığı muhtemeldir.

Vakfiyesine göre iki katlı olan hanın, üstte otuz yedi odası, alta yirmi altı odası, iki mahzeni, bir ahırı, ortasında şadırvanı ve mescidi vardır.¹⁵⁵ Cinci Hanı, günümüzde Safranbolu'nun Eski Çarşı bölgesinde Çeşme mahallesinde bulunmaktadır.

3.1.2. Han'ın Mimari Özellikleri

İki katlı Ticari Hanlar grubuna giren Cinci Han, kesme ve moloz taştan inşa edilmiş ve yer yer tuğla kullanmıştır. Mekânlar beşik tonoz, çapraz tonoz, aynalı tekne tonoz ve kubbe örtü sistemine sahiptir. Döşemeler çeşitli dikdörtgen ebatlarda taş, ahşap ve 28x28 cm. ebadında tuğladır. Cinci Han'da dış cephe'lere fazla önem verilmemiş, içte revakların kolonları ve kemerleriyle, silmeler, giriş tonuzu ve bacalar kesme taştan inşa edilmiş, odalar ve revaklara bakan duvarlar kıtıklı sıva ile sıvanmış yapıda süsten ziyade form ve nispetlere önem verilmiştir.¹⁵⁶

Han, 23,50 x 11,50 m. boyutlarındaki dikdörtgen bir avlunun etrafını çevrelen iki kat revak düzeneğine göre kurulmuştur. Pâyeler üzerine oturan sivri kemerli alt kat revakları girişin iki yanında ve karşısındaki cephede helâların önüne gelen kısımda beşik tonozla, diğer kısımlarda ise tamamen çapraz tonozla örtülmüştür. Revakların

¹⁵³ Kıldan eşya yapılan işyeri. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, 2006, s.1149.

¹⁵⁴ VGMA, *Vakfiye Defteri* No: 601-212-279.

¹⁵⁵ VGMA, *Vakfiye Defteri* No: 601-212-279.

¹⁵⁶ Hüdâvendigar Akmaydalı, " Zonguldak Safranbolu Vakıf Eserler ve Cinci Hanı " ,*Vakıf Haftası Kitabı*, s.256.

arkasında odalar bulunmakta ve köşelerdekiler hariç bu odalar bir pencere ve kapı ile revaklara açılmaktadır. Tamamı beşik tonozla örtülü olan odaların içlerinde birer ocak ve niş vardır. Dikdörtgen avlunun ortasında, orijinalinin sekiz köşeli olduğu anlaşılan sonradan yapılmış on bir köşeli bir havuz yer almaktadır. Girişin karşısındaki beşik tonozla örtülü revakın arkasında ve 7 metre uzunluğundaki holün sonunda bulunan kısım beşik tonozla örtülü helâlara ayrılmıştır. Girişin sağında kalan revakın arkasında ahır ve depolar bulunmaktadır.¹⁵⁷

Yapının girişi üç kademe halinde düzenlenmiş olup yuvarlak kemerli ve demir kapılı bir açıklıktan beşik tonozlu kısma, buradan da avluya açılan çapraz tonozlu bir revaka geçilmektedir. İkinci kata, girişin avlu tarafındaki çapraz tonozlu kısmının iki yanında yer alan on beşer basamaklı merdivenlerle çıkmaktadır. Üst kat, giriş kısmının dışında tamamen alt kat planını sürdürmektedir. Alt kattaki her sivri kemerli çapraz tonozun üzerine yukarıda sivri kemere oturan bir kubbe gelmiştir. Bu kubbeli revakların arkasında kalan kısımlar alt katta olduğu gibi üzeri beşik tonozla örtülü odalara ayrılmıştır. Alt katta depoların bulunduğu kısım üst katta odalara tahsis edilmiştir. Hanın, doğu ve batı revaklarındaki rampalarla girilebilen bir de mahzeni bulunmaktadır.¹⁵⁸

Han'ın mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olup, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Yüksek Kurulu'nun kararı ile 1984 yılında kamulaştırma çalışmaları başlatılmıştır.¹⁵⁹ 2000-2004 yılları arasında restore et-işlet-devret modeliyle büyük bir restorasyon geçiren Hanın duvarlarındaki çürüyen taşlar değiştirilmiş, çatı örtüsü yenilenmiştir. Koruma kurulu onaylı projesi doğrultusunda fonksiyon değişikliği yapılarak otele dönüştürülmüştür.

3.1.3. Han'ın Gelirleri ve Sarf Edileceği Yerler

Hamide Hatun Vakfı'na ait mülklerin gelirleriyle beraber, Cinci Han'ın gelirlerinin nereklere harcanacağı vakfiyede ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Buna göre gelirler; (İstanbul) Murat Paşa Camii Şerif'te görevli cüzhana, Safranbolu'da Kale Kapısı'nda bulunan Mescid'in imamı ve görevlilerine, hanın tamirine, gelirlerin fazlasından her yıl Mekke ve Medine'deki fakirlere vakfedilmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Selda Ertuğrul, "Cinci Hanı", *DIA*, C.8, İstanbul, 1993, s.15-16.

¹⁵⁸ Ertuğrul, *a.g.m.*, s.15-16.

¹⁵⁹ Akmaydalı, *a.g.m.*, s.256.

¹⁶⁰ VGMA, *Vakfiye Defteri* No: 601-212-279.

Cinci Han'ın 7 Cemâziyel-evvel 1263/23 Nisan 1847 tarihli belgeye göre üç senelik kira geliri 2.175 kuruştur. Bu tarihte vakfin toplam gelirinin 4.510 kuruş olması Han'ın vakıf gelirleri arasındaki önemini göstermesi bakımından kayda değerdir.¹⁶¹

1 Muharrem 1274/22 Ağustos 1857 tarihinde Han'ın bir senelik kira geliri 700 kuruştur.¹⁶² Muhasebe kayıtlarına göre; 1287/1871 yılında Han'dan elde edilen toplam kira geliri 600 kuruş olarak belirtilmiştir,¹⁶³ 1291/1875 yılına gelindiğinde bu rakamın 400 kuruşa düşüğü görülmüştür.¹⁶⁴

Tablo 5: Yıllara Göre Han'ın Gelir Tablosu

Tarih	Kuruş
7 Cemâziyel-evvel 1263/23 Nisan 1847	2.175(3 senelik)
1 Muharrem 1274/ 22 Ağustos 1857	700(1 senelik)
1287/1871	600(1 senelik)
1291/ 1875	400(1 senelik)

3.1.4. Han Odalarının Kiraya Verilmesi

2 Kanun-ı Evvel 1312/14 Aralık 1896 tarihli belgeye göre; Han'da bulunan 121 numaralı odanın mutasarrıfı Kahvecioğlu Hasan Efendi ve 20 numaralı odanın mutasarrıfı olan Türkmen İsmail çocuksuz olarak vefatları üzerine boş kalan iki odanın nasıl değerlendirileceği ile ilgili evkaf muhasebeciliğine arz yazılmıştır.¹⁶⁵ Ayrıca tasarruf olunan odaların ferağ¹⁶⁶ ve intikallerinin tapu kâtibi tarafından yapılması istenmiştir.¹⁶⁷

3.1.5. Han'a Ait Mescid-i Şerif ve Görevlileri

Vakfin kurulduğu zamandan itibaren Cinci Han derununda varlığı bilinen Mescidi Şerif'in arşiv belgelerine göre uzun süre işlevini sürdürdüğü görülmektedir.

¹⁶¹ BOA, EV. MH- 00156. 00135.

¹⁶² BOA, EV. MH- 00710. 00056.

¹⁶³ BOA, EV. MH- 01773. 00011.

¹⁶⁴ BOA, EV. MH- 01898. 00062.

¹⁶⁵ VGM. DEFTER- 04095. 00006.

¹⁶⁶ Ferağ: Miri arazinin eski sahibinden yeni sahibine geçmesi ile ilgili işlem. Parlatır, *a.g.e.*, s.450.

¹⁶⁷ VGM. DEFTER- 04095. 00206.

1274/1857 tarihinde vakfin gelirlerinden Han içindeki mescidi şerifin imam ve hatibine 106 kuruş tahsis edilmiştir.¹⁶⁸ Mescid'de 1287/1871 tarihinde imamet ve cüzhanlık vazifesini yürüten Mehmet Efendi'nin senelik maaşının 114 kuruş olduğu görülür.¹⁶⁹ 1291/1875 tarihli muhasebe kaydına göre Mehmet Efendi imamet görevine senelik 50 kuruş maaşla devam etmektedir. Aynı yılda cüzhan olarak zikredilen Mustafa Efendi'nin maaşı ise 66 kuruştur.¹⁷⁰

3.2. CİNÇİ HAMAMI

3.2.1. Hamam'ın Yeri ve Yapım Tarihi

Hamide Hatun Vakfı'na ait Hamam, Hüseyin Efendi(Cinci Hoca) tarafından Tekke Mahallesi'nde, bir tarafı Sultan Çarşısı, üç tarafı anayol ile sınırlı olup senelik Hüseyin Kethüda Vakfı'na yedi yüz akçe, Baba Sultan Vakfı'na altı yüz akçe mukâta‘ası¹⁷¹ olan arsa üzerine yaptırılmıştır.¹⁷² Cinci Hamamı olarak bilinen Hamam, arşiv belgelerinde “Yeni Hamam”¹⁷³ veya “Çifte Yeni Hamam”¹⁷⁴ olarak zikredilir. Hamamının yapımına, bitişinde bulunan Cinci Hanı ile birlikte başlandığı düşünülmektedir. Hamam günümüzde Çavuş Mahallesi Akın Sokak'ta yer alır.

3.2.2. Hamam'ın Mimari Özellikleri

Cinci Hamamı, Osmanlı dönemi klasik hamam tipolojisini yansıtmaktadır. Dikdörtgen plana sahip olan çifte hamam, tamamen kesme taş ve moloz taştan yapılmıştır. Yapının örtü sisteminde alaturka kiremit kullanılmıştır. Yapının soğukluk bölümleri büyük kubbe ile sıcaklık bölümleri ise küçük kubbelerle örtülmüştür. Büyük kubbelerin üstünde metal konstrüksiyon camlı ışıklık bulunmaktadır. Yapının büyük bir kısmı yol seviyesinin altında kalmıştır. Hamamın güneyine bitişik iki katlı revak bulunmaktadır. Revağın çatısı kiremitle kaplanmıştır. Hamamın kadınlar ve erkekler soğukluk bölümleri kare planlıdır. Bu mekânlar kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçiş elemanı olarak Türk üçgeni kullanılmıştır. Soğukluk bölümünün erkekler kısmına yapının güneyindeki kapıdan girilmektedir. Ortasındaki

¹⁶⁸ BOA, EV. MH- 00710. 00056.

¹⁶⁹ BOA, EV. MH- 01773. 00011.

¹⁷⁰ BOA, EV. MH- 01898. 00062.

¹⁷¹ Ekili arsa veya tarla için verilen vergi. Parlatır,*a.g.e.,s.1127.*

¹⁷² VGMA, *Vakfiye Defteri* No: 601-212-279.

¹⁷³ BOA, EV. MKT- 00116. 00058.

¹⁷⁴ VGM. DEFTER- 04072. 00069.

fıskiyeli havuz sekizgendir. Bu havuzun bezemeleri klasik Osmanlı bezeme üslubunu yansımaktadır. Bu bölümdeki kabinlerde ahşap ve cam kullanılmıştır. Sonradan mermer duşa kabinler eklenmiştir. Dört eyvan ve dört köşe odasından (halvet) oluşmaktadır. Bu mekânların ortasında mermer, sekizgen göbek taşı bulunmaktadır. Halvetteki orijinal kurnaların üzerinde klasik Osmanlı bezeme üslubunu yansitan bezemeler görülmektedir. Bu bölümde orijinal kurnaların yanı sıra, sonraki bir dönemde eklenmiş kurnalar da bulunmaktadır. Sıcaklık bölümünün erkeklerle ait olan kuzeydoğu köşe odası ve sıcaklık bölümünün kadınlara ait olan kuzeybatı köşe odası sauna olarak kullanılmaktadır. Bu saunaların ortasında da mermer göbek taşı bulunmaktadır. Hamamın kuzeyinde bulunan cehennemlik ve külhan bölümleri dikdörtgen planlıdır. Külhanın güneyinde ortada kazan bulunmaktadır.¹⁷⁵

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan hamam son olarak 2009 yılında restore edilmiştir. Hamamın restorasyon raporuna göre: 1990 yılında gördüğü onarım sırasında binanın dönemine ait olmayan beden duvarındaki taşlar arasına kabartma çimentolu derz yapılmıştır. Ayrıca soğukluk bölümündeki tütekliklerinde bu tarihte kapatıldığı böylelikle hamamın soğukluk bölümünde ısınma problemi olduğu belirtilmektedir. Önerilen restorasyon projesinde çimentolu derzlerin temizlenmesi ve aralara sıfır horasan derz yapılması, tütekliklerin, ve cehennemlikteki kanalların temizlenerek açılması ve böylece soğukluk bölümünün ısınır hale getirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷⁶

2009 yılında restorasyonu tamamlanan hamamın taşları, çürümüş olan saçak silmeleri ve çörtenleri yenilenmiştir. Kubbelerin üzerine beton kullanılarak kiremit döşenmiştir. Dış cephe derzleri yapılmıştır. Erkekler kısmındaki yıkılmak üzere olan bir kubbesi yeniden yapılmıştır. Günümüzde kiraya verilen hamam çalışır durumdadır.

3.2.3. Hamam'ın Gelirleri ve Sarfedileceği Yerler

Hamam'ın gelirleri vakfiye belirtildiği üzere; (İstanbul) Murat Paşa Camii Şerif'te görevli cühhana, Safranbolu'da Kale Kapısında bulunan mescidin imamı ve

¹⁷⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2007'de Mimar Halime Nilgül Şener'e hazırlatılan Cinci Hamam Rölöve raporundan alınmıştır.

¹⁷⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2007'de Mimar Halime Nilgül Şener'e hazırlatılan Cinci Hamam Restorasyon raporundan alınmıştır.

görevlilerine, hamamın tamirine, gelirlerin fazlasından her yıl Mekke ve Medine'deki fakirlere vakfedilmiştir.¹⁷⁷

Cinci Hamam'ın 7 Cemâziyel-evvel 1263/23 Nisan 1847 tarihli belgeye göre üç senelik kira geliri 2.175 kuruştur.¹⁷⁸ 1 Muharrem 1274/ 22 Ağustos 1857 tarihinde ise hamamın sadece bir senelik kira geliri 1.700 kuruş olarak kaydedilmiştir.¹⁷⁹ 1 Mart 1287/13 Mart 1871 tarihinde 4.220 kuruş olan vakıf gelirinin 3.500 kuruşunu Cinci Hamamı oluşturur. Nitekim o tarihte vakfin en fazla gelir getiren mülküdür.¹⁸⁰ 1291/1875 yılına gelindiğinde herhangi bir değişim olmayarak 3.500 olan yıllık gelirini koruduğu görülmüştür.¹⁸¹

Muhasebe kayıtlarına göre hamamın kira gelirlerinde önceki yıllara nazaran ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Vakfin 19 Zilhicce 1303/1886 'dan 18 Zilhicce 1306/1889 tarihine kadar olan üç senelik 24.300 kuruş, 1306/1889'dan 1309/1892'a kadar üç senelik geliri ise 23.150 kuruştur.¹⁸²

1309/1892'den 1312/1895'e kadar hamamın üç senelik geliri 21.200 kuruştur.¹⁸³ Bu tarihlerde hamamın toplam kira gelirinden 4.185 kuruş 30 para Haremeyn'e, 1.710 kuruşu mütevelliye, 524 kuruşu ise vakfin kâtibine tahsis edilmiştir.¹⁸⁴

Tablo 6: Yıllara Göre Hamamın Gelir Tablosu

Tarih	Hamam'ın Geliri(Kuruş)
7 Cemâziyel-evvel 1263/23 Nisan 1847	2.175(3 senelik)
1 Muharrem 1274/ 22 Ağustos 1857	1.700(1 senelik)
1 Mart 1287/ 13 Mart 1871	3.500(1 senelik)
1291/ 1875	3.500(1 senelik)
1303/1886 'dan 18 Zilhicce 1306/1889'a kadar	24.300 (3 senelik)
1306/1889'dan 1309/1892'a kadar	23.150(3 senelik)
1309/1892'den 1312/1895'e kadar	21.200(3 senelik)

¹⁷⁷ VGMA, *Vakfiye Defteri* No: 601-212-279.

¹⁷⁸ BOA, EV. MH- 00156. 00135.

¹⁷⁹ BOA, EV. MH- 00710. 00056.

¹⁸⁰ BOA, EV. MH- 01773. 00011.

¹⁸¹ BOA, EV. MH- 01898. 00062.

¹⁸² VGMA, VGM. DEFTER- 02462. 00132.

¹⁸³ VGMA, VGM. DEFTER- 02462. 00133.

¹⁸⁴ VGMA, VGM. DEFTER- 04095. 00054.

3.2.4. Hamam'a Ait Vergiler

Hamide Hatun Vakfı'nın en fazla gelir getiren mülkü olan çifte hamam gelirlerinden evkaf muhasebesine düzenli olarak vergi ödenmektedir. Bu vergiler muhasebe kayıtlarında senelik ve aylık olarak ayrıntılı şekilde tutulmuştur.

Hamamın 1311/1894 senesinde vergisi 1.106 kuruş 10 para olarak kaydedilmiştir.¹⁸⁵ 19 Zilhicce 1312-1315/1895-1898 tarihli üç senelik evkaf sandığına gönderilen vergi ise toplam 13.643 kuruştur.¹⁸⁶ 1313/1896 senesinde aylık olarak hesap edilen vergilerin toplamı 4.605 kuruş 30 paradır. Bu mikardan 229 kuruş 30 paranın akçe farkı olarak kesilmesi sonucunda 4.376 kuruş kalmıştır.¹⁸⁷

Tablo 7: 1313/1896 Tarihli Hamama Ait Vergi Tablosu

Hamide Hatun vakfindan Çifte Hamamın icârîne mahsûben	Kuruş	Para
Rebiü'l-evvel	942	15
Rebiü'l- âhir	942	15
Cemâziyel-evvel	942	15
Cemâziyel- âhir	942	15
Şehr-i Recep	836	10
Toplam	4.605	30
Akçe farkı	-229	30
Kalan	4.376	

1317/1900 senesi 1.000 kuruş (52 kuruş 10 para akçe farkı) olan hamamın vergisi¹⁸⁸ 1319/1902 senesinde 500 kuruş¹⁸⁹ 1322/1905 senesinde ise 988 kuruş 20 paradır.¹⁹⁰

¹⁸⁵ VGMA, VGM. DEFTER- 04095. 00055.

¹⁸⁶ VGMA, VGM. DEFTER- 04069. 00080.

¹⁸⁷ VGMA, VGM. DEFTER- 04095. 00022.

¹⁸⁸ VGMA, VGM. DEFTER- 04072. 00056.

¹⁸⁹ VGMA, VGM. DEFTER- 04072. 00110.

¹⁹⁰ VGMA, VGM. DEFTER- 04072. 00047.

Tablo 8: Belirli Yıllara Göre Hamamın Vergi Tablosu

Hamide Hatun vakfindan Çifte Hamamın icârîne mahsûben	Kuruş	Para
1317/1900	1000(52 kuruş 10 para akçe farkı)	
1319/1902	500	
1322/1905	988	25

3.2.5. Hamam'ın Kiraya Verilmesinde Çıkan Anlaşmazlıklar

Hamide Hatun 15 Safer 1055 tarihli vakfiyesinde vakıf akarlarının halk arasında geçerli olan râyiciyle ve senelik kiraya verilmesini şart etmiştir. Fakat bazı dönemlerde çıkan anlaşmazlıklar yazışmalara yansımıştir.

7 Zilkade 1276/27 Mayıs 1860 tarihinde hamamın bir seneliğine talibi bulunmayıp, beş veya on senelik talibi çıkabileceğinin Evkaf Müdürü tarafından bildirilmesi üzerine, Evkaf Nezareti bu şekildeki vakıf akarlarının en fazla iki veya üç seneliğine kiraya verilebileceğine dair Evkaf Müdürine şukka göndermiştir.¹⁹¹

3 Rebiü'l-evvel 1277/19 Eylül 1860 tarihli belgeye göre 1276-1277 seneleri için müzayedeye çıkarılan hamamın kira bedeli olan 7.000 kuruşa vakıf mütevelliileri kanaat etmeyerek sıkayette bulunmuştur. Ancak yapılan araştırmada verilen teklifin râyic bedel olduğu ifade edilerek bu şekilde ihale edilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir.¹⁹²

29 Mayıs 1311/10 Haziran 1895 tarihinde ise kira müddeti son bulan hamam 22.200 kuruştan tekrar müzayedeye çıkarılmıştır. Ancak teklif edilen 15.000 kuruşun önceki kira bedelinden az olduğu için Evkaf Muhasebeciliğine ne yapılması hususunda yazı gönderilmiştir.¹⁹³ Gönderilen cevapta müzayede süresinin uzatılması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁴

3.3. CİNÇİ HAN VE HAMAM'IN TAMİRİ

Cinci Han ve Hamam'ı 1645 tarihinden günümüze kadar pek çok kez tamir geçirmiştir. Özellikle 1241/1826'dan 1248/1833 yılına kadar düzenli olarak her yıl tamir edildiği muhasebe kayıtlarına yansımıştir. Bu yıllar arasında Cinci Han ve

¹⁹¹ BOA, EV. MKT- 00110. 00072.

¹⁹² BOA, EV. MKT- 00116. 00058.

¹⁹³ VGMA, VGM. DEFTER- 04095. 00088.

¹⁹⁴ VGMA, VGM. DEFTER- 04095. 00086.

Hamam'ın tamirine ve hamamın suyollarına toplam 10.500 kuruş harcanmıştır. Ayrıca 1245/1830 tarihinde çıkan bir yangından dolayı ise 4.000 kuruş harcandığı görülmektedir.¹⁹⁵

Tablo 9: Cinci Han ve Hamam'ının Belirli Yıllarda Tamir Giderleri

Tarih		Kuruş
1241/1826	Han ve hamama yapılan masraf	3.000
1242/1827	Han ve hamam ve suyollarının masrafi	300
1243/1828	Han ve hamama yapılan masraflar	200
1244/1829	Masraflar	500
1245/1830	Yangın masrafi	4.000
1246/1831	Han ve hamam ve suyollarının masrafi	400
1247/1832	Masraflar	300
1248/1833	Han ve hamam ve suyollarının masrafi	1.800
Toplam		10.500

17 Zilhicce 1249/27 Nisan 1834 tarihli belgeden anlaşıldığına göre, bu tarihlerde han ve hamam teferruatlı bir tamir geçirmiştir. Cinci Hanı ve Hamam'ın bazı mahalleri zaman geçtikçe harabe olmaya başlamış, Hamamın kazanı ise kullanılamaz hale geldiği için eritilerek yeniden yaptırılması kararlaştırılmıştır. Eski kazanın mahallinde çıkarılıp döktürülmesine 200 kuruş, yeni kazanın yapılması, nakliyesi ve usta masrafına 6.550 kuruş, külhanın tamiri için alınan taş ve usta masrafına 1.100 kuruş, hamama alınan 50 adet cam için 200 kuruş, hamam üzerine ve suyollarına 2.000 kuruş, han ve hamamın onarımında kullanılan horasan kil, kireç ve tuğla için 1.225 kuruş ve diğer masraflarla birlikte toplam 11.835 kuruş harcanmıştır.¹⁹⁶

¹⁹⁵ EV. HMH. ZMT- 00001. 00004.

¹⁹⁶ EV. HMH. ZMT- 00001. 00004.

Tablo 10: Cinci Hanı ve Hamam'ın 1249/1834 Tarihli Tamir Giderleri

	Kuruş	Adet
Yeni kazananın (4500 kiyye) ¹⁹⁷ yapım ve usta masrafi	6.000	
Külhan tamiri için usta masrafi	800	
Kireç (3000 kiyye)	600	
Külhana alınan taş	300	
Horosan kil	250	10
Rugan-ı bezir (30 kiyye)	120	
Kazanın Gerede'ye gidiş nakliyesi	250	
Yeni Kazanın Gerede'den dönüş nakliyesi	300	
Kazana eczabaha	300	
Penbe ve kendirbaha	80	
Hamama alınan cam	200	50
Tuğla	375	500
Usta masrafları	60	
Su yollarına masraf	1.000	
Hamam üzerine masraf	1.000	
Kazanın mahallinden ihraca ve döktürmesine	200	
Toplam	11.835	

Muhasebe kayıtlarına göre; 1 Muharrem 1274/22 Ağustos 1857'de han ve hamam 1.760 kuruşa tamir edilmiştir.¹⁹⁸ 1287/1871 yılında Cinci Han tamirine 294 kuruş 10 para, hamamın ve suyollarının tamirine ise 117 kuruş harcanmıştır.¹⁹⁹ 1291/1875 yılında 2.587 kuruşa han ve hamamın içme suyu tamir edilmiştir.²⁰⁰

19 Zilhicce 1303/18 Eylül 1886-18 Zilhicce 1306/15 Ağustos 1889 tarihleri arasında 9.475 kuruş harcanarak hamamın suyollarıyla, dış cephesi tamir edilmiştir. 1306/1889 - 1309/1892 tarihlerinde ise 6.062 kuruşa suyollarıyla, Cinci Han ve

¹⁹⁷ Ükiyye: 1.283 gramlık ağırlık ölçüsü. Parlatır, a.g.e., s.1746.

¹⁹⁸ BOA, EV. MH- 00710. 00056.

¹⁹⁹ BOA, EV. MH- 01773. 00011.

²⁰⁰ BOA, EV. MH- 01898. 00062.

Hamam'ın içi tamir ettirilmiştir.²⁰¹ Cinci Han ve Hamam 1309/1892 - 1312/1895 tarihleri arasında 9.769 kuruş 20 paraya tekrar tamir edilmiştir.²⁰²

3.4. HAMİDE HATUN VAKFINA AİT DÜKKÂNLAR ve MENZİL

3.4.1. Dükkanların ve Menzilin Yeri

Hamide Hatun vakfiyesine göre vakfin gelir getiren diğer mülkleri; bir tarafı Çifte Hamam'a bitişik olup üç tarafı anayol ile çevrili birbirine birleşik elli adet dükkan ve Camii Kebir Mahallesi'nde bulunan bir tarafı el-Hac Hasan mülküne üç tarafı anayol ile çevrili üstte altı oda ve üç sofa, hamamı, mutfağı, kileri, dehlizi ve bahçesi olan dışında üç oda, iki sofa ahır ve çeşmesi bulunan menzilden (konak) oluşmaktadır.²⁰³

3.4.2. Dükkanların ve Menzilin Yaptırılması

Dükkanların ve menzilin yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak bu vakıf mülkleri de vakfiyenin düzenlenmiş tarihi olan 1055/1645 tarihinden önce tamamlanmış olmalıdır.

“Cinci Hoca Konağı” denilen menzil arasının üzerinde günümüzde Kalealtı İlköğretim Okulu bulunduğu varsayılmaktadır.²⁰⁴ Menzilin hangi tarihte yıkıldığı belli değildir. Fakat arşiv belgelerine göre 1871 tarihinde kira geliri alınan menzilden 1875 tarihinden itibaren bahsedilmemesi bu tarihler arasında yıkılmış olabileceği ihtimalini artırmaktadır.

3.4.3. Dükkanların ve Menzilin Gelirleri

Hamide Hatun Vakfı'nın muhasebe kayıtlarına göre en az gelir getiren mülkleri dükkanları ve menzildir. 1263/1847 tarihinde vakfin üç senelik toplam 4.510 kuruş olan gelirinin 130 kuruşunu dükkan, 30 kuruşunu ise menzil oluşturur.²⁰⁵ 1274/1857 tarihinde de gelirlerde fazla bir artış görülmemektedir. Bu tarihte dükkan geliri 50 kuruş, menzilin geliri 20 kuruş olarak kaydedilmiştir.²⁰⁶

²⁰¹ VGMA, VGM. DEFTER- 02462. 00132.

²⁰² VGMA, VGM. DEFTER- 02462. 00133.

²⁰³ VGMA, *Vakfiye Defteri* No: 601-212-279.

²⁰⁴ Yazıcıoğlu, a.g.e, s.44.

²⁰⁵ BOA, EV. MH- 00156. 00135.

²⁰⁶ BOA, EV. MH- 00710.00056,710/43.

1287/1871' de dükkânlardan 100 kuruş, menzilden ise 20 kuruş gelir elde edilmiştir.²⁰⁷ 1291/1875 tarihinde dükkânların geliri 70 kuruş olarak belirtilmişken menzilden hiç bahsedilmemektedir. ²⁰⁸

3.5. HAMİDE HATUN VAKFI'NIN MUHASEBE KAYITLARINA GÖRE GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Muhasebe defterleri, vakfin yönetim şekli, vakıf kurucusunun şartlarının yerine getirilip getirilmediği, vakfin zaman içinde uğradığı değişiklikleri ve gelir giderlerin detaylı analizini göstermesi bakımından değerli kaynaklardır.

Hamide Hatun Vakfi'nın gelir ve giderlerinin kontrol edildiği farklı zamanlara ait muhasebe defterleri bulunmaktadır. Bu defterlerin gelirler kısmı, hesapların tutulduğu yılda vakfin elinde bulundurduğu gelir kaynaklarını ve bu kaynaklardan elde edilen gelirleri vermektedir. Aynı zamanda bu gelirlerin her birinin vakfin toplam gelirleri içindeki oranını gösterir. Giderler kısmı ise vakfin yapmış olduğu harcamaları ve vakfin bütçesini ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

7 Cemâziyel-evvel 1263/23 Nisan 1847 tarihli belgeye göre vakfin üç senelik toplam geliri 4.510 kuruş, giderleri ise 11.463 kuruştur. Vakıf gelirlerinin bu tarihte giderleri karşılayamadığı ve 6.953 kuruşluk ciddi bir açığı olduğu görülmektedir. Ayrıca vakfin geçmiş senelere ait olan borcunun dahi gelirlerinden fazla olduğu tespit edilmiştir.²⁰⁹

²⁰⁷ BOA, EV. MH- 01773. 00011.

²⁰⁸ BOA, EV. MH- 01898. 00062.

²⁰⁹ BOA, EV. MH- 00156. 00135.

Tablo 11: Vakfin 1263 / 1847 Tarihli Muhasebe Tablosu

Gelirleri (3 senelik)	Kuruş	Giderler (3 senelik)	Kuruş
Hanın kirası	2.175	Görevlilerin maaşları	450
Hamamın kirası	2.175	Haremeyn fukarasına gönderilen	150
Dükkanların kirası	130	Hüseyin Kethüda Vakfinin zemin kirası	63
Menzilin kirası	30	Baba Sultan Vakfinin zemin kirası	15
		Camii ve Hamamın tamiratı ve tevliyet	5.500
		Harc muhasebesi	75
		Vakfin önceki senelere ait muhasebe borcu	5.210
Toplam	4.510	Toplam	11.463

1 Muharrem 1274/22 Ağustos 1857 tarihinde vakfin bir senelik toplam geliri 1.970 kuruştur. Bundan her yıl Haremeyn fukarasına gönderilen 50 kuruş kesildikten sonra, vakfin masraflarına harcanmak üzere 1.920 kuruş kalmaktadır. Giderleri ise, han ve hamam için yapılan 1.760 kuruş masrafla beraber toplam 1.904 kuruştur. Vakfin gelirlerinde 16 kuruşluk fazlalık vardır.²¹⁰

Tablo 12: Vakfin 1274 / 1857 Tarihli Muhasebe Tablosu

Gelirleri (1 senelik)	Kuruş	Giderler (1 senelik)	Kuruş
Hanın kirası	700	Zemin kirası	11
Hamamın kirası	1.700	Han'a ait mescidin vazifeleri	106
Dükkanların kirası	50	Han ve Hamam için masraflar	1.760
Menzilin kirası	20	Bedil Camii imam ve hatip vazifeleri	15
Toplam	1.970		
Haremeyn fukarasına	-50		
Toplam	1.920	Toplam	1.904

1 Mart 1287/13 Mart 1871 tarihli vakıf muhasebesine göre toplam gelir 4.220 kuruştur. Vakfin bu tarihte 3.500 kuruş ile en fazla gelir getiren mülkü hamamdır. Gelirlerden 2.117 kuruş 20 para görevlilerin maaşları ve masraflara kesildiği için vakfin giderlerine harcanmak üzere 2.103 kuruş 20 para kalmıştır. Gideri 2.111 kuruş

²¹⁰ BOA, EV. MH- 00710.00056,710/43.

20 para olan vakfin gelirlerinin giderlerini karşılamadığı görülür. Ayrıca bu hesapta hata tespit edilmiştir. Toplam gider 2.113 kuruş olarak hesaplanmıştır. Doğrusu tabloda gösterildiği gibidir.²¹¹

Tablo 13: Vakfin 1287/ 1871 Tarihli Muhasebe Tablosu

Gelirleri (1 senelik)	Kuruş	Para	Giderler (1 senelik)	Kuruş	Para
Han	600		İmamet vazifesi	50	
Hamam	3.500		Cüzhan	64	
Dükkanlar	100		Bedil Camii görevlileri	40	
Menzil	20		Dağdelen camii	5	
Toplam	4.220		Haremeyn fukarasına	50	
Görevlilerin maaşları ve masraflar	-2.117	20	Tevliyet	30	
			Hüseyin Çelebi Camii görevlisi	06	
			Hamam ve su yollarının tamiratı	1.432	
			Hanın tamiratı	294	10
			Mehmet'in Maaşı	117	
			Harc muhasebesi	23	10
Kalan	2.103	20	Toplam	2.111	20

1291/1875 tarihinde vakfin senelik geliri 3.970 kuruş, gideri 3.970 kuruştur. Hanın gelirlerinde bir önceki muhasebe kayıtlarına göre düşüş olsa da hamamın gelirlerinde bir değişim olmamıştır. Ayrıca vakfin bir önceki yıldan kalan 236 kuruş borcuna rağmen gelirlerinin giderlerini karşıladığı görülür.²¹²

Tablo 14: Vakfin 1291 / 1875 Tarihli Muhasebe Tablosu

Gelirleri (1 senelik)	Kuruş	Giderler (1 senelik)	Kuruş
Han	400	İmamet vazifesi	50
Hamam	3.500	Cüzhan	60
Dükkanlar	70	Hitabet vazifesi	40
		Hüseyin Kethüda Camii şerifine	6

²¹¹ BOA, EV. MH- 01773. 00011.

²¹² BOA, EV. MH- 01898. 00062.

		Baba Sultan Camii şerifine	5
		Haremeyn fukarasına	50
		Tevliyet	30
		Han, Hamam ve içme suyunun tamiratı	2.587
		Musakkafat vergisi	900
		Vakfin geçmiş bir senelik borcu	236
Toplam	3.970	Toplam	3.970

19 Zilhicce 1303-18 Zilhicce 1306/1886-1889 tarihli vakfin üç senelik toplam geliri 29.229 kuruş, gideri 16.502 kuruş 15 paraadır. Gelirlerin büyük kısmını oluşturan hamam aynı zamanda yapılan tamir neticesinde giderler içinde de önemli bir paya sahiptir. 12.726 kuruş 25 para fazlalığı olan vakfin gelirleri giderlerini karşılamaktadır.²¹³

Tablo 15: Vakfin 1303-1306 /1886 -1889 Tarihli Muhasebe Tablosu

Gelirleri (3 senelik)	Kuruş	Giderler (3 senelik)	Kuruş	Para
Han odaları icare-i müeccelesi ve arazinin müzayede bedeli	3.000	Hamamın ve su yollarının tamiri	9.475	
Hamam geliri	24.300	Musakkafat vergisi	2.359	
Hamamın altında icare-i vahideli mağaza ve dükkan ve han içinde oda geliri	914	Haremeyn ikramiyesi	150	
Kadınlar pazarı araziyesi müzayedesi	1.015	Hüseyin Kethüda Camii şerifine mukataa	180	
		Dağdelen Camii şerifine mukataa	90	
		Kale Kapı Camii şerifinde cüzhan ve fetihhan vazifesine	300	
		Cabi vazifesine	700	
Toplam	29.229	Tevliyet hissesi	2.400	
		Maaşı muharrer ve harc muhasebesi	848	15
		Toplam	16.502	15

²¹³ VGMA, VGM. DEFTER- 02462. 00132.

1306-1309/ 1889-1892 tarihleri arasında üç senelik gelir 26.699 kuruş, giderler ise 13.263 kuruş 20 paradır. Vakfin gelir-gider dengesine bakıldığından 13.435 kuruş 20 para fazlalığı olduğu görülmektedir.²¹⁴

Tablo 16: Vakfin 1306-1309 /1889-1892 Tarihli Muhasebe Tablosu

Gelirleri (3 senelik)	Kuruş	Giderler (3 senelik)	Kuruş	Para
Han odaları icare-i müccelesi ve arazinin müzayede bedeli	2.400	Han ve Hamamın tamiri ve su yollarının masrafi	6.062	
Hamam geliri	23.150	Musakkafat vergisi	478	
Hamamın altında icare-i vahideli mağaza ve dükkan ve han içinde oda geliri	549	Haremeyn ikramiyesi	150	
Kadınlar pazarı araziyesi müzayedesi	600	Hüseyin Kethüda Camii şerifine mukataa	180	
		Dağdelen Camii şerifine mukataa	90	
		Şadirvanın su yolu masrafi	143	
		Musakkafat vergisi	2.865	
		Tevliyet hissesi	2.400	
		Maaşı muharrer ve harc muhasebesi	895	20
Toplam	26.699	Toplam	13.263	20

1309-1312/1892-1895 yılları arasında toplam gelir 21.200 kuruş, gider 13.373 kuruş 10 para olarak kaydedilmiştir. Vakfin 7.827 kuruş fazlalığı vardır. Bu tarihler arasında vakfin gelir getiren mülklerinde azalma olmasına rağmen gelirleri giderlerini karşılamaktadır.²¹⁵

Tablo 17: Vakfin 1309-1312 / 1892-1895 Tarihli Muhasebe Tablosu

Gelirleri (3 senelik)	Kuruş	Giderler (3 senelik)	Kuruş	Para
Kadınlar pazarı ve hamam geliri	21.200	Hamamın ve su yollarının tamiri	4.769	20
		Musakkafat vergisi	2.425	30
		Haremeyn ikramiyesi	150	
		Hüseyin Kethüda Camii şerifine mukataa	180	
		Kale Kapı Camii şerifinde cüzhan ve fetihhan vazifesine(1306-1309	600	

²¹⁴ VGMA, VGM. DEFTER- 02462. 00132.

²¹⁵ VGMA, VGM. DEFTER- 02462. 00133.

		senesinin)		
		Hüseyin Ağa tarafından yapılan su yolu tamir masrafi	158	
Toplam	21.200	Toplam	13.373	10

Hamide Hatun vakfinin muhasebe kayıtlarına göre en fazla gelir getiren mülkleri sırasıyla hamam, han, dükkânlar ve menzildir. Genel olarak vakıf şartlarının yerine getirildiği ve görevlilerinin maaşlarının düzenli olarak verildiği görülmektedir. Vakfiyede belirtildiği üzere her yıl gelirlerden Mekke ve Medine'deki (Haremeyn) fakirlere de belli bir pay ayrılmıştır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında, vakfin gelir-gider dengesine bakıldığından bir önceki dönemden borçlu olarak çıktıığı için gelirlerinin giderlerini karşılayamadığı görülür. Ancak vakıf gelirlerinin hızla artmasıyla birlikte vakfin ekonomik durumunda gözle düzeltme meydana gelmiştir.

Muhasebe defterlerine göre vakıf mülklerinin tamir ve onarımı hususuna önem verildiği görülür. Bu yüzden giderlerin büyük bir kısmını tamir ve onarım oluşturmaktadır. Böylelikle eserler günümüze kadar orijinalliğini kaybetmeden ulaşabilmiş ve Safranbolu'nun sosyal, iktisadi ve ekonomik olarak kalkınmasına katkı sağlamıştır.

SONUÇ

Tarih öncesi çağlarda pek çok medeniyetin hâkimiyet mücadeleleri verdiği Safranbolu Osmanlı Devleti'nin 1423 yılında kesin hâkimiyetine kadar sürekli el değiştirmiş ve stratejik bölge olmanın zorluğunu yaşamıştır.

Sevdığınız şeylerden Allah yolunda infak etmedikçe iyiliğe eremezsiniz düsturunca Türk-İslam devletlerinde kurulan vakıflar, maddi ve manevi olarak toplumu en yüksek seviyeye ulaştıran müesseselerdir. Kendinden önceki devletlere nazaran Osmanlı Devleti döneminde kurumsallaşıp Anadolu'nun dört bir tarafında inkişaf eden vakıf müessesesi, Safranbolu'da da iskân ve imar faaliyetlerini hızlandırmış, özellikle yapılan hayratlar şehrin ekonomik ve kültür coğrafyasının oluşmasında ve fiziki yapısının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Safranbolu'da günümüz itibarıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne kayıtlı vakıf sayısı 99 olup bu vakıflardan sadece 24 tanesinin vakfiyesi günümüze ulaşabilmiştir. Diğer vakıflara ait şahsiyet kayıtları, fermanlar, kayd-ı hakani ve temessükler (sened) bulunmaktadır. Safranbolu'da bulunan tüm vakıflar bunlarla sınırlı değildir. Bunun dışında Safranbolu'da kurulmasına rağmen kaydı başka illerde olan vakıflar da mevcuttur. Hamide Hatun Vakfı bu vakıflardan birisidir.

Vakıf kurulduğunda Safranbolu on iki mahallesi, dört camii ve bir hamamı olan küçük bir kasaba konumundadır. Osmanlı hakimiyeti sonrasında şehir merkezinin Cinci Hoca'nın yaptırmış olduğu hayır eserleri etrafında şekillendiği görülür.

Vakıf eserlerinden olan Cinci Han ve Hamam klasik Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerindendir. Hanın yapıldığı dönem ticaret amaçlı kullanılmış olsa da arşiv belgelerine göre uzun süre kişilere kiralananmak suretiyle bölge esnafının mallarını koruduğu depo görevi görmüştür. Han günümüzde otel olarak hizmet vermektedir. Hanın bitişliğinde inşa bir edilen hamamın vakıfin ekonomisine katkısına bakılırsa gerek halk gerek ticaret kervanlarında rağbet gördüğü anlaşılabılır. Nitekim vakıfin en fazla gelir getiren mülkü olması hasebiyle dönem dönem ihaleye verilmesi hususunda anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. Pek çok kez tamir edilen hamam halen hizmetini sürdürmektedir. Bunun dışında diğer vakıf eserleri olan dükkanlar ve menzilin muhasebe kayıtları dışında herhangi yazışmaya konu olmaması dikkat

çekicidir. Özellikle 1871'den itibaren menzilden bahsedilmemesi bu tarihlerden sonra yıkılmış olabileceğini gösterir.

Vakfin hayratından olan Bedil Camii'nin vakfiyede belirtilmemesine rağmen XVIII. yüzyıldan itibaren vakıfla ilişkilendiği tespit edilmiştir. Camiinin imam ve hatip atamaları ve maaşlarının vakıf bünyesince karşılandığı görülür. Günümüzde Eflani'de Bedil Köyü Camii olarak işlevini sürdürmektedir. Murat Paşa Camii ve Kale Kapı Mescidi ise vakfiyede zikredilen hayratlardandır. İstanbul'da bulunan Murat Paşa Camii'nin vakıfla bağlantısı tesadüf değildir. Zira vakıf kurucusu Hamide Hatun'un hayatı iken caminin bulunduğu Murat Paşa Mahallesi'nde ikamet ettiği vakfiyede belirtilmektedir. Safranbolu'da bulunan Kale Kapı Mescidi arşiv belgelerine göre 1892'ye kadar işlevini sürdürdüğü bilinir. Bu tarihten sonra yıkılmış olması veya isim değişikliğine uğrayarak günümüzdeki Tekkeüstü Mescidi diye isimlendirilen mescid olması muhtemeldir.

Muhasebe kayıtlarına göre vakfin kurulduğu zamandan mazbutaya alınana kadar şartlarını yerine getirdiği görülmektedir. Vakıf muhasebesi bazı dönemlerde borçlu çıksa da vakfiyece belirtilen görevlilerin maaşları düzenli olarak verilmeye çalışılmış, vakıf eserlerinin tamiri hususuna önem verilmiş ve her yıl vakıf gelirlerinden Haremeyn fukarasına hayırda bulunulmuştur.

Özet olarak bu araştırmayla, Safranbolu vakıflarından Hamide Hatun Vakfı'nın kurucusu, tarihi, işleyisi ve toplum hayatındaki yeri incelenmiştir. Bu çalışmanın bir emsal teşkil etmesi ve bölgedeki diğer vakıflarla ilgili benzer çalışmaların yapılması gerektiği inancındayız. Ancak bu sayede vakıfların Safranbolu'nun sosyal ve kültürel hayatına olan etkisi tam olarak anlaşılabılır.

BİBLİYOGRAFYA

A. Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

EV. BKB- 00036. 00100.

EV. BKB- 00036. 00099.

EV. HMH. ZMT- 00001. 00004.

EV. MKT- 00110. 00072.

EV. MKT- 00116. 00058.

EV. MH- 00156. 00135.

EV. MH- 00574. 00128.

EV. MH- 00710.00056,710/43.

EV. MH- 01773. 00011.

EV. MH- 01898. 00062.

2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

VGMA, Vakfiye Defteri No: 601-212-279

VGMA, Defter No:30/1,s.196-197.

VGM. DEFTER- 00205. 00185.

VGM. DEFTER- 00205. 00186.

VGM. DEFTER- 01280. 00107/s.210.

VGM. DEFTER- 02462. 00132.

VGM. DEFTER- 02462. 00133.

VGM. DEFTER- 04069. 00080.

VGM. DEFTER- 04072. 00047.

VGM. DEFTER- 04072. 00056.

VGM. DEFTER- 04072. 00069.

VGM. DEFTER- 04072. 00076.

VGM. DEFTER- 04072. 00110.

VGM. DEFTER- 04095. 00006.

VGM. DEFTER- 04095. 00022.

VGM. DEFTER- 04095. 00054.

VGM. DEFTER- 04095. 00055.

VGM. DEFTER- 04095. 00088.

VGM. DEFTER- 04095. 00086.

VGM. DEFTER- 04095. 00206.

3. Safranbolu Şer'ие Sicilleri

S.Ş.S.- 08361. 00002.

S.Ş.S.- 08360. 00001.

S.Ş.S.- 08362. 00010.

İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ, EVKAF MÜFETTİŞLİĞİ- 00185. 00036.

İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ, EVKAF MÜFETTİŞLİĞİ - 00185. 0060.

B. Araştırma Eserler

Abdülaziz Efendi, K., *Ravzatü'l Ebrar Zeyli*, haz. Nevzat Kaya, TTK Yayınları, Ankara, 2003.

Acar, M., *Tarihi Safranbolu Çeşmeleri*, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayınları, Ankara, 2008.

Acıduman, A., “*Darıüssifalar Bağlamında Kitabeler, Vakıf Kayıtları ve Tıp Tarihi Açısından Önemleri- Anadolu Selçuklu Darıüssifaları Özeline*”, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, S. LXIII, 2010.

Akgündüz, A., “Osmanlı Hukukunda Vakıflar”, *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

_____, *Islam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

Akmaydalı, H., “ Zonguldak Safranbolu Vakıf Eserler ve Cinci Hanı ”, *VIII. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Altınay, A. R., *Osmanlı'da Hoca Nüfuzu*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, (Çev: Güven Akçağ), İstanbul, 1997.

_____, *Tarihi Simalar Tesâvir-i Rical*, (Yayınlayan: Yücel Demirel, Ziver Öktem), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

Battuta, İ., *İbn Battuta Seyahatnamesi*, C.I , (Haz. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.436-444.

Canan, İ., *Kütüb-i Sitte*, C.16, Akçağ Yaynevi, İstanbul, 1993.

Clavijo, R. G., *Anadolu-Orta Asya ve Timur (Embajada a Tamor Lan)*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), Ses Yayınları, İstanbul, 1994.

- Çelebi, E., *Seyahatname (Gördüklerim)*, Haz. Mustafa Nihat Özön, Kabalcı Yayıncıları, İstanbul, 2005.
- Çelebi, K., *Fezleke Tarihi Tahsil Ve Metin*, C.I-III, Haz. Zeynep Aycıbin, (Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007.
- Danişmend, İ. H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, Türkiye Yayıncıları, İstanbul, 1972.
- Devellioğlu, F., "Vakıf ", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğuş Matbaası, Ankara, 1970.
- Dönmez, A.R., *Cumhuriyet Devrinde Vakıflar*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara, 1991.
- Emecen, F., " Taraklıborlu'dan Safranbolu'ya- Bir Müze Şehrin Doğusu ve Yükselişi ", 1. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu(4-6 Mayıs 1999) TTK Ankara, 2003, VII. Dizi-Sayı:196.
_____, "Safranbolu", *DIA*, C.34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncıları, İstanbul, 1993.
- Emiroğlu, M., *Korunması Gereken Örnek Bir Kentimiz Safranbolu*, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayıncıları-297, Ankara, 1981.
- Eken, G., " 19. Yüzyıl Mardin Vakıfları ", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 20, s.233-253.
- Erkatal, A., *Sicill-i Ahval Defterlerindeki Safranbolulu(Zağfirabolulu) Memurlar(1879-1909)*, (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.
- Ersoy, H. L., " 500 Yıl Önce Karabük Safranbolu Eflani " 1530 yılı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defterinde Taraklı-Borlu Kazası(Safranbolu)Köyleri ve Vakıfları, Atak Matbaa, İstanbul, 2007.
_____, Karabük Tarihi, Kurtış Matbaa, 2011.
- Ertem, A., Cumhuriyetin İlk Yıllarında Vakıflarla İlgili Uygulamalar,(İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1990.
- Ertuğrul, S., " Cinci Hanı ", *DIA*, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncıları, İstanbul, 1993.

- Gökoğlu, A., *Paphlagonia*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1952.
- Güler, M., *Haremeyn Vakıfları*, Çamlıca Basın Yayın, İstanbul, 2011.
- Günay, H. M., "Vakıf", *İA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XLIII, İstanbul, 2012, s.475-479.
- Günay, R., *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları-456, Gaye Matbaa, Ankara, 1989.
- İl İl Yurdumuz, *Türkiye İller Ansiklopedisi*, C. II, Ana Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- J.W.Redhouses, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, 1880.
- Kalyoncu, H., *Tarih İçinde Safranbolu*, Safranbolu Belediyesi Kültür Hizmeti, İstanbul, 2010.
- Karacakaya, R. - İsmail Y. - Nazım Y., *Arşiv Belgelerinde Karabük*, Karabük Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Katgı, İ., Osmanlı Devleti'nde Ulema Yozlaşmasının Tipik Bir Temsilcisi Olarak Safranbolu'lu Hüseyin Efendi: Namı Diğer Cinci Hoca, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, S.10, Temmuz-Aralık 2012, s.197-235.
- Kayaoğlu, İ., *Selçuklu Devri Vakfiyelerinden Turumtay ve Rahatoğlu Vakfiyeleri*, (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlannmamış Doktora Tezi), Ankara, 1977.
- _____, "Vakfin Menşei Hakkındaki Görüşler", *VD*, S. XI, Gaye Matbaası, Ankara, 1976.
- Kazıcı, Z., *İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1985.
- Koca, S., *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Matbaası, Trabzon, 2001.
- Köksal, M. A., "Darül Erkam", *DİA*, C.8, İstanbul, 2013.
- Kurtbil, Z. H., "Murad Paşa Külliyesi", *DİA*, C.31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kuş, A., "Tarihi Süreç İçinde Safranbolu", Safranbolu Kaymakamlığı Hizmet Birliği Kültür Yay., 1.Baskı, İstanbul, 2011.
- Mehmet, H., *Tarih-i Gilmani*, Haz. Kamil Su, Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, İstanbul, 1976.

- Neşrî, M., *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, C. I. , (Yayınlayan: Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- Nuri Paşa, M., *Netayic ül- Vukuât*, C.I-II, Haz. Neşet Çağatay, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1987.
- Osmanlı Ansiklopedisi (*Tarih-Medeniyet-Kültür*), C.IV, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Öz, T., *İstanbul Camileri*, C.I-II, TTK Yayınları, Ankara, 1997.
- Özcan, A., “ Hüseyin Efendi ”, *DIA* , C.18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.541-543.
- Öztürk, N., “ Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- _____, *Menşe’i ve Tarihi Gelişimi Açısında Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983.
- Pakalın, M. Z., ”Vakıf”, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. ,İstanbul, 1993,C.III, s.576-577.
- Parlatır, İ., *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2006.
- Soysaldı, H.M.,“ Vakıflar ve Psiko-Sosyal Fonksiyonları”, *Diyanet İlmî Dergisi*, C.XL, S: 3, (Ankara, Temmuz-Ağustos-Eylül) 2004, s.85–104
- Süreyya, M., *Sicil-i Osmanî*, C. III, Haz. Nuri Akbayar, TVYY-Kültür Bakanlığı Ortak Yayıını, İstanbul, 1996, s. 703.
- Taş, K. Z., “ 16. Yüzyılda Safranbolu İdari Yapısı ve Vakıfları ”, A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, S.29, Ankara, 1996.
- Tunçözgür, Ü., *Dünden Bugüne Safranbolu*, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayıni no:2, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, C.III, TTK Yayınları, Ankara, 1951.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür Ve Tescil Daire Başkanlığı, *Safranbolu'ya Ait Vakıfların Listesi*, Ankara, 2014.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cinci Hamam Rölöve Raporu, 2007.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cinci Hamam Restorasyon Raporu, 2007.
- Yazıcıoğlu, H., *Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar*, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayıni: 4, Ankara, 1998.

- Yediyıldız, B., “Vakıf”, *İA*, C.XIII, MEB, İstanbul, 1993, s.153-172.
- Yıldız, H. D., *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.1, Çağ Yayıncıları, İstanbul, 1993.
- Yücel, Y., “Çobanoğulları”, *İA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. VIII, İstanbul, 2012, s.354-355.
- _____, *Çobanoğulları-Candaroğulları Mesalikül- Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri I*, TTK Yayınları, VII. Dizi-Sayı 74, Ankara, 1991.

EKLER

EK 1: HAMİDE HATUN VAKFINA AİT VAKFIYENİN TRANSKRİBİ

601 numaralı defterin 212. sayfa 279.sırasında kayıtlı “Hamide Hatun ibneti eş-Şeyh İshak Vakfi”na ait 15 Safer 1055 tarihli vakfiyeden yeni harflere çevirisidir.

İşbu vakfiyye mahkeme-i evkafın fi 4 Rebîu'l-evvel sene 1324 tarihli ilâmi üzerine fi 26 Muharrem sene 326 tarihinde sudur iden irâde-i aliye mucibince kayıd olunmuştur.

Za'feranbolu Naibi Mehmed Emin

Mâ fîhi inde subutihi şer'an harrerehu'l-abdu'l-fakîr ileyhi teâla Mustafa El-Kadî bimedîne-i Kostantiniyyeti'l-mahmiyye ufiye anhu.

Hasbiyellahu vahdehu-Abduhu Mustafa [mühür]

Ya'melu bima fîhi ğibbe ademi münâfihi harrere'l-fakîru Mustafa el-kadî bi Askeri Rumeli ufiye anhü.

Mustafa [mühür]

Mâ fîhi min aslî'l-vâkîfi ve's-şart ittedâha indî, ale'n-nemati'l-muharreri'l-mebsuti fe-hakemptü bi-sîhhatihi ve luzumihi fi hususihi ve umûmihi hükmén bi-refî'l-hîlafî vâkîfen alâ mevakîfi'l-ihtilafî ve ene'l-abdü'l-fakîr ilâ afvi'l-mevle'l-ğâni Yahya bin Ali en-Nâibi Mahkeme-i Mahmud Paşa bi-Dâri'l-hîlâfeti'l-Aliyye Kostantiniyyeti'l-mahmiyye ğufire lehuma. Hâli't-türab.

Hamd-i mevfür ve şükûr-i nâ mahsur ol vâkîf-i umur ve kâşif-i estâr-i cumhur hazretlerinin dergâh-ı akdes ve barigâh-ı mukaddeslerine ref olunur ki hallâk-ı âlem ve rezzâk-ı benî âdemdir ve salât ve selâm ol seyyid-i enâm ve sened-i hâss u âmm hazretlerinin merkad-i muattar ve meşhed-i münevverlerine olsun ki ümmetine turuk-u hayratı beyân ve sübûl-i meberratı ayân eyledi ve dahi âl ve evlâd ve ashâb ve ecdadlarına olsun ki her biri mütevelli-i cihât-i dîn ve nazır-ı şer'i mübîn idiler rîdvânullahi, teâla aleyhim, ecmaîn;

Emmâ ba'd; İşbu kitâb-ı sîhhat-nisabın tahrîrine bâis ve badi ve bu hitab-ı müstetâbın tastîrine sebeb-i âdi budur ki; Daru'l-Hilâfeti'l-Aliyye-i Kostantiniyyeti'l-mahmiyyede Murad Paşa-yi Atik Mahallesinde sakine sâhibetü'l-hayrât ve'l-hasenât ve tâlibetü's-sadekât ve'l-meberrât fahru'l-muhadderât zuhru'l-muvakkarat Hamide Hatun ibneti eş-Şeyh İshak meclisi şer'i hafîr-i lâzimü't-tevkîrde vakf-ı âti'z-zikre li-ecli't-tescîl ve li-emrû'l-itmami ve't-tekmîl mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği Musli Ağa ibni Osman mahzarında ikrar ve takrîr-i kelâm idüb vaktâ ki bu dehr-i pür kâhirden tevakku'i devam ve bekası emr-i muhal ve bu sarayı bir rahde tasavvur-i temekkün mahza vehim ve hayal ve fikri mümteniu'l-ihtimâl olub naim-i zill-i zail mukîmi dayf-i râhil finâsı fenaya karin ginası anaya rehîn ve adem-i lâzım sîhhatine benam mülâzîm edügine âlime ve's-sadekatü fidyetün li'l-meâsi yevme yü'hazü'l-mücrimûne bi'n-nevâsi mefhûmuna cazime olmağla yevm-i meâdîm içün iddihâr-ı zâd

murad edinüb ed-dünya mezraatü'l-âhire fehvasınca bu mezraa-i fâhirede tohm-i hayratı zirât ve bîzr-i hasenatı hîraset edüb inşâ'ı hayra âzime olmağın

Vilâyet-i Anadoluda vatan-ı asliyem olan medîne-i Taraklı Borlu'da Çarşu kurbunda vâki' bir tarafı vadi ve bir tarafı ba'zan Tahîl Pazarı ve ba'zan bostan yükü çarşusu ve bir tarafı ba'zan muytab karhanesi ve ba'zan Helvacı Hüseyin Çelebi mülküne ve bir tarafı Sûk-i sultaniye müntehî fevkani otuzyedi bab oda ve tahtani yirmialtı odaları ve iki bab mahzeni ve ahuru ve ortasında şadırvanı ve üstünde mescid-i şerifi müştemil bir bab mülk hanımı ve yine medîne-i mezkûrde Tekye Mahallesinde vâki' bir tarafı Sûk-i Sultani ve etraf-ı selâsesi tarîk-ı âimme müntehî olub arsasının senede Hüseyin kethüda vakfına yediyüz akçe ve Baba Sultan Vakfına altıyüz akçe mukâtaası olan binası mülk Çifte Hamamı ve yine bir tarafı hamam-ı mezkûre muttasıl olub etraf-ı selâsesi tarîk-ı âm ile mahdûd bir birine mülâsık elli bab mülk dükkanlarımı ve yine Cami-i Kebîr Mahallesinde vâki' bir tarafı el-Hac Hasan mülküne ve etraf-ı selâsesi tarîk-ı âm ile mahdud olub dahiliyesi fevkani altı bab odayı ve üç suffeyi ve hamamı ve matbahı ve kileri ve dehlizi ve zâti eşcâr-ı müsmireyi havi bağceyi ve hariciyesi fevkani üç bab odayı ve iki suffeyi ve ahuru ve mâ'i cari ve mahattayı (muhavvatayı) müştemil bir mülk menzilimi bi cümleti't-tevâbi' ve'l-levâhik ve kâffeti'l-hukûk ve'l-mürafîk hasbeten lillâhi'l-ferdi's-samed ve taleben li-mezdâti rabbîhi'l-ehad vakf-ı sahîh-i müebed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs idüb şöyle şart eyledim ki;

Evkâf-ı mezbûrenin göllâtına hayatda oldukça ben mutasarrîfe olub vefatımdan sonra evlâdım ve evlâdî evlâdım ve evlâdî evlâdım batnen ba'de batnîn ile'l-inkıraz mutasarrıflar olub ba'de'l-inkırazi'l-küll kuzatı zümre-i celîlesinden aharına oğlum olan İbrahim Efendi ibni İsmail evkâfîma hayatda oldukça mütevelli ve mutasarrîf olub maru'z-zîkr han ve hamam ve dükkanlar ile menzili sene be sene ecr-i misli ve icare-i mu'tade ile icar olunub hasıl olan ücretinden mahmiyye-i mezbûrede Murad Paşa Atik Câmi'i Şerîfinde ba'de salâti'l-fecri Kur'an-ı Azîmu's-şandan küll-ü yevm on cüz'ü şerîf tilâvet olunub ve zîkr olunan Taraklı Borlu'da Kal'a kapuda vaki' mescid-i şerîfde kezâlik küll-ü yevm on cüz'ü şerîf tilâvet ve kirâet olunub ruhuma ihdâ etdiklerinden sonra beher yevm ikişer akçe vazifeye mutasarrîf olalar ve yevmî bir akçe vazife ile her birinde birer kimesne Hafîz-ı Ecza ve noktacı ola ve yevmî iki akçe vazîfe ile bir kimesne küll-ü leyletin birer sureti'l-mülk tilâvet eyleyüb sevabını Habîbi Huda Muhammedin Mustafa sallallahu teâla aleyhi ve sellem hazretlerinin ruh-i şeriflerine ve benim ruhuma ihsâa eyleye ve yevmi beş akçe vazîfe ile birer müstakim kimesneleri câbi ve kâtib ola ve sâlîfî'z-zîkr han ve hamam ve dekâkîn ile menzil senevi icar olunub icar-ı tavîl ve sâir tarîk ile icar olunmayub mürur-u eyyam ve kurur-u a'vâm ile vakîf iktizâ itdikçe icâreden ta'mîr ve termîm oluna ve tevliyet-i mezbûre ecnebiye verilmeye ve muma ileyh İbrahim Efendi madem ki hayatdadır meşrûtiyet üzere yevmî on

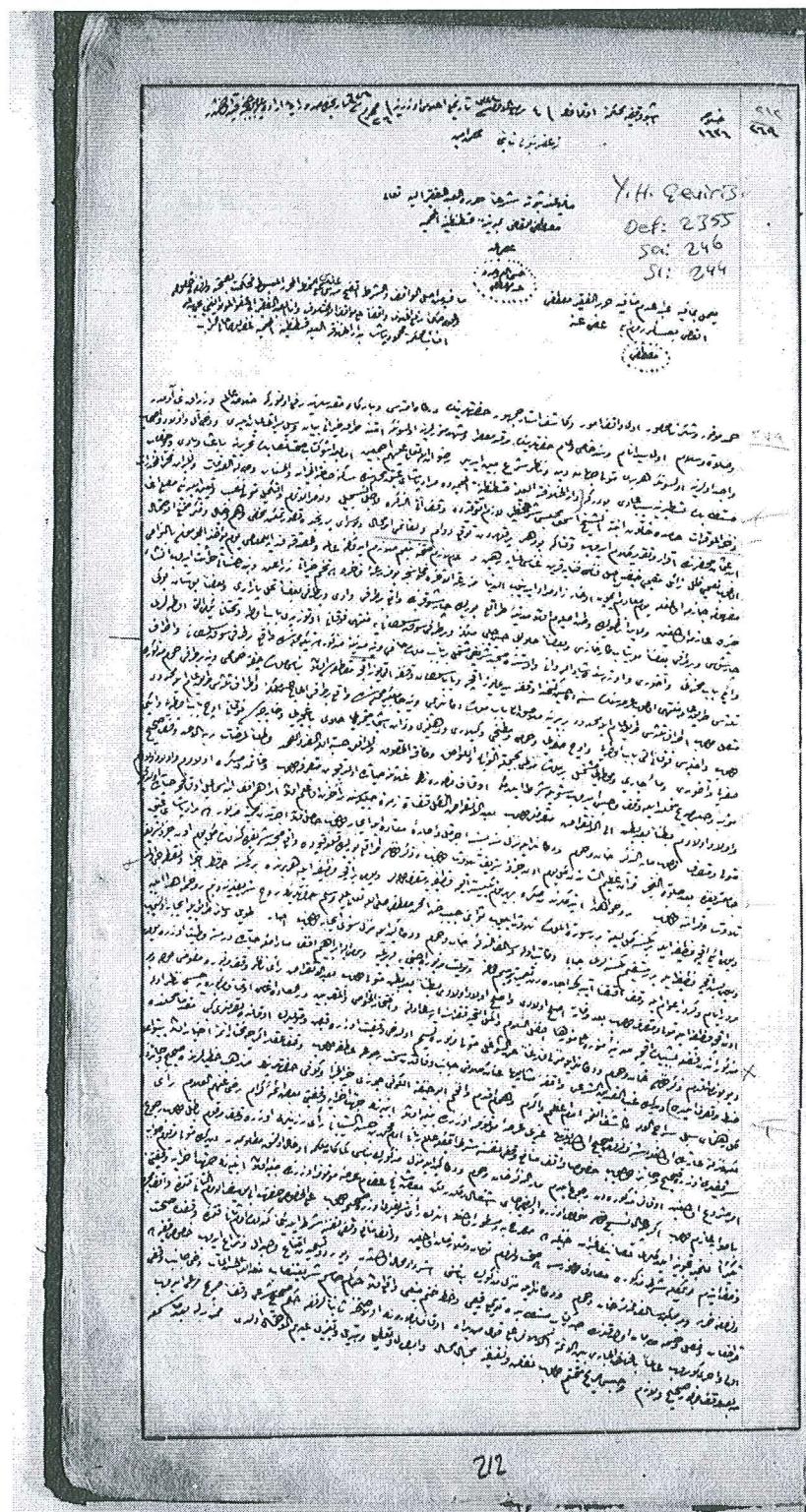
akçe vazîfe ile mütevelli ve mutasarrîf olub ba'de vefatîhi aslah evlâdi ve aslah evladı evladları batnen ba'de batnîn mütevelli olub ba'de'l-inkıraz re'y-i nâzır vakf-ı mezbûre mufavvaz ola deyu mezkûrandan fazla beşbin akçe medîne-i münevverâlâ münevverihâ eddalu's-selâm ve ekmelü't-tahiyye fukarasına ırsal oluna ve iftihari'l-havâss-i ve'l-mukarrebîn Dâru's-seâde Ağası evkaf-ı mezbûreye hasbî nazır ola deyu bundan akdem zîr olunan han ve hamam ve dükkanlar ile menzili fâriğan anî's-şevâgil mütevelli-i mezbûre teslîm ol dahi vakfiyet üzere kabz ve mütevellilerin evkafda tasarrufları gibi mukaddemen mahallinde zabt ve tasarruf eyledi dedikde gibbe't-tasdîki's-şer'î vâkîfe-i müşârûn ileyha inan-ı kelâmını canib-i vifâkdan semt-i rucû'a âtîfe olub vakf-ı akar egerçi muhtarı eimme-i ahyar olan pişivayı küll rehnümâ-yı sübül sirâcü'l-ümme kâşifü'l-ğumme İmam-ı A'zam ve ekrem ve hümam-ı akdem ve efham ebû Hanîfeti'l-kûfi cüziye hayre'l-cezâ ve kufî hazretlerinin mezheb-i hatirlerinde sahîh ve caizdir lâkin menzile-i âriyetde olmağla şeref-i lüzûme sahîh olmadığından gayri arsa-i mevkûfe üzerinde mebnîye olan ebnîyenin cihet-i Uhrâya vakfiyeti bazı eimme-i kiram radiye anhümü'l-allam re'y-i şerifleri üzere sahîh ve caiz olmayub hususan vâkîf menâfiî vakfı nefsin şart itmekle âlim-i Rabbânî İmam Muhammed bin Hasenî's-şeybâni re'y-i rezinleri üzere vakf-ı merkum bâtil olub rucu' emr-i meşru' olmağın evkaf-ı mezkûreden rucu' eyledim maru'z-zikr han ve hamam ve dekâkin ile menzil-i mezkûrun binası kemâ kân mülküme idhal olunmak matlubumdur didikde mütevelli-i merkum cevâb-ı bâ savâba azim olub egerçi hal nesc olunan minval üzere olduğu câyi işkâl değildir lâkin bazı meşâyîhi izâm arsa-i mevkûfe üzerinde mebnîye olan ebnîyenin cihet-i Uhrâya vakfiyeti teksîren li'l-hayrı tecvîz eyledikleri tesânîfi hîbrât-ı hanifede musarrâhunbih ve mestur olmağla anların re'y-i şerifleri üzere sahiha olub ale'l-husus hazreti Ebî Yusuf u El-imâmi's-sâni katında vâkîf mücerred vakf itdim demekle şart-ı mezkûre müsâdîf olunursada sîhhât ve luzûm tev'amân ve mütelâzîman olmağın ve vâkîf menâfi'i vakfı nefsin şart eylediğini kezâlik imam-ı sâni katında vakfin sîhhâtî ve luzûmuna zarar virmemeğin sâlîfi'z-zikr han ve hamam ve dükkanlar ile menzil-i mezkûrun binasını istirdad muhâl olmuşdur deyu red ve teslimden imtina' ve cidâl ve nîza' idüb husus-u Kazîyyede müterâfian fasl-u hasme tâlibân olduklarında sadr-i kitâb-ı müstetâbda tevkî-i refî'i ve hatt-ı hatm-i münîfi vâkî' olan hakim-i hâsim-ı şeriat nisâb menahâhullâhül-hüsne'l-meab dahi canib-i vakf-ı evlâ ve ahrâ görüp âlimen bi'l-hîlâfi'l-câri beyne'l-eslâf âlâ kavli men yerahu evkaf-ı mezbûrenin evvelen sîhhâtine saniyen luzûnuna hukm-ü sahîh-i şer'î ve kazâ-i sarîh-i mer'î idüb min ba'd vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzîm ve habs-i sarîh-i mütehattim, olub nakz ve nakîzine mecal muhal ve ibtâl ve ta'tîli ve tebdîl ve tağyîri, adimü'l-ihtimâl oldu, "FEMEN BEDDELEHU BA'DEMA SEMİAHU FEİNNEMA İSMUHU AELLEZİNE YÜBEDDİLUNEHU İNNELLAHE SEMİÜN ALİM" ve ecrü'l-vâkîf-ı ale'l-hayyi'l-cevâdi'l-

kerîm cerâ zâlike ve hurrire fi'l-yevmi'l-hâmis aşer Saferi'l-hayr li-sene hamse ve hamsîne ve elf. (15 Safer 1055) min hicreti men lehü'l-izzü ve'ş-şeref. aleyhi eddali't-tahiyyeti ve't-teslîm.

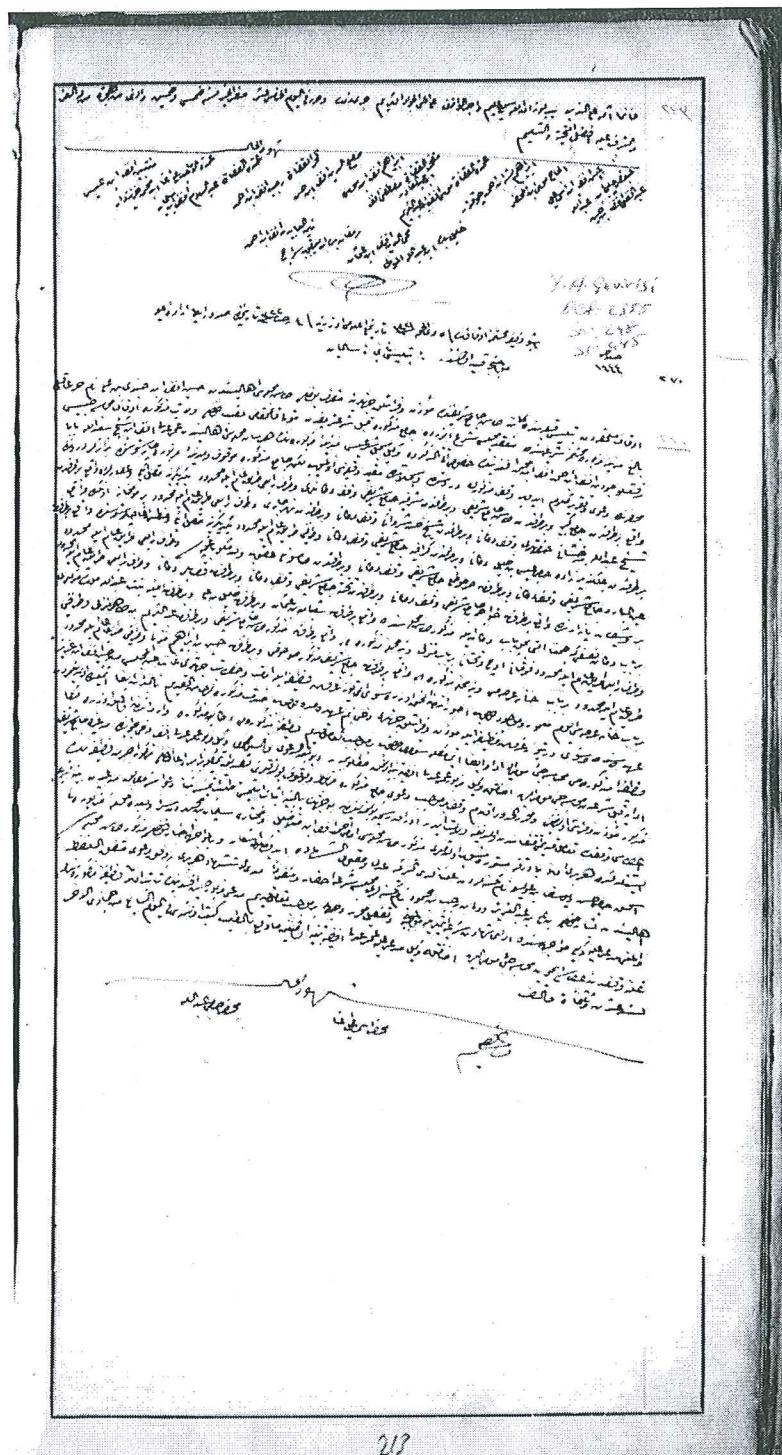
Ş U H U D U ' L - H A L ;

-Müfettiş Efendi ibni İsa .Umdatü'l-emâcid Ali Ağa ibni Mehmed haznedar. Umdeyü'l-kudati. -Abdü's-selâm Efendi ibni Süleyman Fahrü'l-kudati Receb Efendi ibni Ahmed Muslihiddin Efendi ibni Hasan, İbrahim Efendi ibni Musa Mefharu'l-Kudati Mustafa Efendi, ibni Abdulkadir, Umdeyü'l-kudati Musa Efendi ibni Abdülkerim, İbrahim Beşe ibni Ahmed Çukadar, el-Hac Musa ibni'l-muhzır, Hasan Efendi ibni .İsmail Cafer Çelebi ibni Abdullah, Abdulgani Efendi bin Huseyin Zeynelabidin Efendi ibni Ahmed Ramazan, Bey ibni Yakub Serac, Muhyiddin Efendi ibni Osman, Halil Bey ibni Abdullah el-Müvalla.

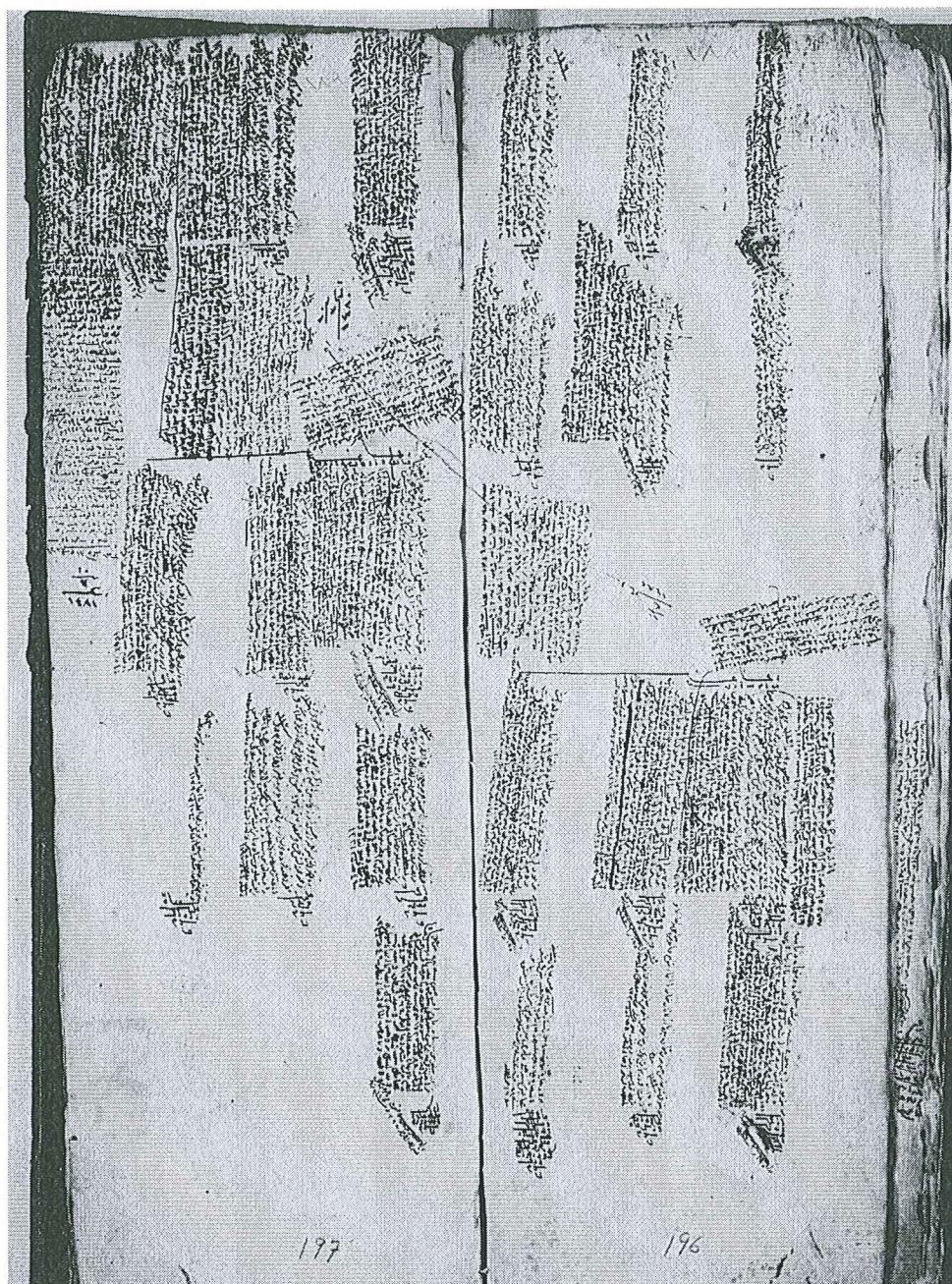
EK 2: VAKFIYE (1)

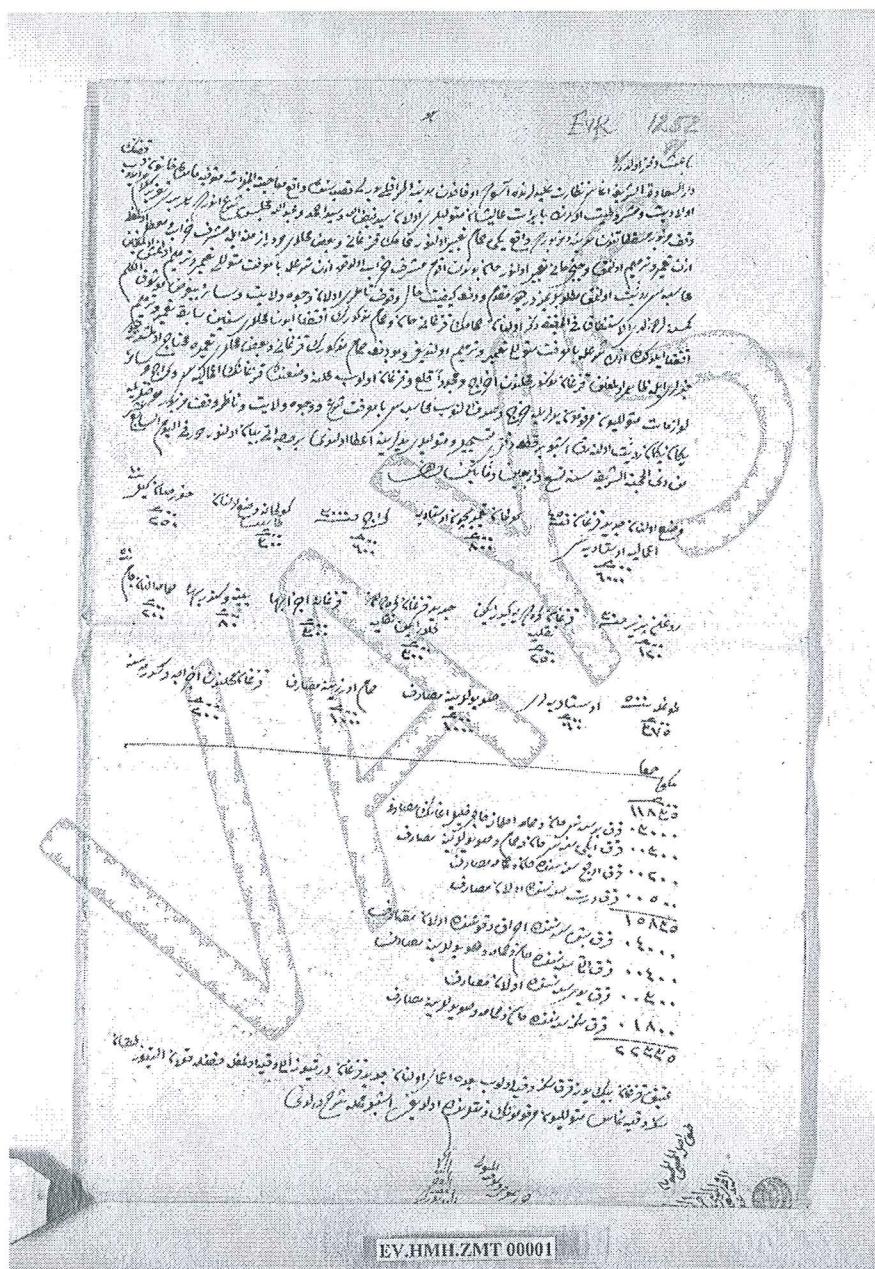
EK 3: VAKFIYE (2)

EK 4: ATİK ESAS DEFTERİ

EK 5: HAN ve HAMAMA AİT TAMİR BELGESİ

EV.HMH.ZMT 00001

ÖZET

CİNCİ HOCA(HÜSEYİN EFENDİ)'NIN SAFRANBOLU'DAKİ HAYRATI: HAMİDE HATUN VAKFI

GÜNGÖR Fatma Nur

Yüksek Lisan Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU

Bu araştırma Safranbolu'da bulunan Hamide Hatun Vakfı'nı incelemektedir. Araştırmada vakfiye esas olmak üzere, atama kayıtları, şer'iye sicilleri ve muhasebe kayıtlarından istifade edilmiştir.

Giriş bölümünde; vakıf nedir menşe'i ve çeşitleri hakkında kısaca bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Safranbolu'nun tarihi ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Araştırmanın muhteviyatını oluşturan diğer bölümlerde vakfin kurulmasında etkin rol oynayan Hüseyin Efendi'nin hayatı, Hamide Hatun Vakfı'nın vakfiyesi, görevlileri, hayratından olan eserleri ve gelir getiren mülkleri ayrıntılı bir şekilde incelenerek vakfin muhasebe kayıtları değerlendirilmiştir.

Hamide Hatun Vakfı, Cinci Hoca olarak tanınan Hüseyin Efendi tarafından 1645 tarihinde Safranbolu sancak merkezinde yarı-ailevi vakıf olarak kurulmuştur. Vakfa gelir getiren birer adet han, hamam, menzil, elli adet dükkan bulunmaktadır. Vakfin hayratlarından Kale Kapı Mescidi, Murad Paşa Camii ve vakfiyesinde olmayıp vakfa sonradan dâhil olan Bedil Camii vardır. Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde işlevini kısmen de olsa sürdürmektedir.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ:

Tezin Adı : Cinci Hoca (Hüseyin Efendi)'nin Safranbolu'daki Hayratı:
Hamide Hatun Vakfı

Tezin Yazarı : Fatma Nur Güngör

Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Sami Ağaoğlu

Tezin Konumu : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 20.06.2014

Tezin Alanı : Tarih

Tezin Yeri : KBÜSBE - KARABÜK

Anahtar Sözcükler: Safranbolu, Hüseyin Efendi, Cinci Hoca, Cinci Han,
Hamam, Vakıf, Hamide Hatun

ABSTRACT

CİNCİ HODJA(HÜSEYİN EFFENDİ)'S CHARITABLE INSTITUTION IN SAFRANBOLU: FOUNDATION OF HAMİDE HATUN

Fatma Nur GÜNGÖR

Master Thesis, Department of History

Advisor: Asst. Assoc. Dr. Sami AĞAOĞLU

This research analyzes foundation of Hamide Hatun which is located in Safranbolu. In the study, it has been benefiting from based on statutes, including the assignment records, court records and accounting records.

In the introduction; it has been tried to give a brief information about "What is the origin and foundation types". Besides that focuses on the history and development of Safranbolu. In other parts of research; Hüseyin Effendi's life who has an active role to establish the foundation, statutes, officers, charities which is one of the works and income-generating property of Hamide Hatun foundation are evaluated by examining the foundation's accounting records in detail.

Hamide Hatun Foundation is established by Hüseyin Effendi, know as Cinci Hodja, in 1645 at Safranbolu half privately. There are one each caravanserai, Turkish bath, stage day's journey and fifty number of shops which bring income to the foundation. There are works of foundation Kale Kapı Mosque, Murad Paşa Mosque and Bedil Mosque which is included to the foundation later. The foundation keeps on its function at structure of Foundation General Directorate partly.

ARCHIVE RECORD INFORMATION:

Thesis Title: Cinci Hodja (Hüseyin Effendi)'s Charitable Institution In Safranbolu:
Foundation of Hamide Hatun

Thesis Author: Fatma Nur Güngör

Thesis Advisor: Asst. Assoc. Dr. Sami Ağaoğlu

Location of the thesis: Master 's Thesis

Date: 20.06.2014

Thesis Area: History

Thesis Location: KBÜSBE - KARABÜK

Keywords: Safranbolu, Hüseyin Effendi, Cinci Hodja, Cinci Caravanserai, Bath, Foundations, Hamide Hatun

ÖZGEÇMİŞ

Fatma Nur GÜNGÖR 12.08.1989 tarihinde Ünye'de doğdu. Fatsa Lisesi'ni bitirdikten sonra 2008 yılında girdiği Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 2012 yılında mezun oldu. 2012 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü'nde Yüksek Lisans eğitimiine başladı.